

VILNIAUS UNIVERSITETO
FILOSOFIJOS FAKULTETAS

sociologijos-kriminologijos magistrantūros
2 kurso studentas Arūnas Zotovas

Delinkventinio elgesio neutralizavimo mechanizmai

Magistro studijų baigiamasis darbas

darbo vadovas: prof. A. Dobryninas

Vilnius 2008

Turinys

Santrauka.....	3
Įvadas	4
1. D. Matza'os neutralizacijos ir dreifo teorija.....	10
1.1. Delinkvencijos samprata pozityvistinėse kriminologijos teorijose ir jų kritika.....	10
1.2. D. Matza'os delinkvencijos ir dreifo samprata.....	18
2. Neutralizacijos technikos: empirinis tyrimas.....	28
2.1. Kokybinio tyrimo aprašymas	28
2.2. Interviu analizė.....	31
2.2.1. Dažniausiai pasitaikantys nepilnamečių nusižengimai	31
2.2.2. Neutralizacijos technikos.....	34
Atsakomybės neigimas	34
Žalos neigimas	39
Aukos neigimas	43
Kaltintojų kaltinimas	46
Apeliavimas į aukštesnes vertybes	49
Mišrios neutralizacijos technikos	51
Delinkventas: tarp laisvo pasirinkimo ir determinizmo	53
Apibendrinimas	56
Išvados	57
Naudotos literatūros sąrašas:.....	59
.....	60

Santrauka

Darbe analizuojama amerikiečių kriminologo David'o Matza'os sukurta delinkventinės subkultūros teorija ir jo kartu su Gresham'u Sykes'u pateiktos penkios neutralizacijos technikos, kurias nepilnamečiai, atlikdami neteisėtą veiksmą, naudoja savo ryšiams su konvencinės kultūros ir teisės normoms susilpninti: atsakomybės neigimas, žalos neigimas, aukos neigimas, kaltintojų kaltinimas ir apeliavimas į aukštesnes vertybes. Analizuojamas teorinis kontekstas, kuriame buvo sukurta neutralizacijos teorija, apjungianti klasikinės ir pozityvistinės kriminologijos idėjas. D. Matza kritikuoja ir iš naujo įvertina pozityvistinės kriminologijos mokyklos sukurta delinkvento paveikslą, papildydamas jį klasikų teigta laisvos valios doktrina. Atliktas empirinis tyrimas iliustruoja D. Matza'os teorijoje nupieštą delinkvento, dreifuojančio tarp konvencionalios kultūros normų laikymosi ir jų laužymo, portretą.

Summary

The aim of this work is to analyse the theory of delinquency's subculture, created by American criminologist David Matza and five techniques of neutralization, created along with Gresham Sykes, which are used by delinquents to neutralise the bonds with norms of law and conventional culture. These techniques are as follows: denial of responsibility, denial of injury, denial of victim, condemnation of the condemners and appeal to a higher loyalties. Theoretical context, in which theory of neutralisation was created by integrating the ideas of classical and positivist criminology, is analysed. D. Matza criticises and reevaluates the portret of delinquent, pictured by positivists, by integrating the idea of free will, brought to criminology by classical theorists. Empirical research, conducted by author of this work, illustrates the portret of delinquent, pictured by D. Matza, that delinquent drifts between obeying and braking the rules of conventional society.

Ivadas

Delinkvencija- neatsiejama nusikaltimų, kaip socialinio reiškinių dalis, paprastai siejama su teisės pažeidimais, kuriuos įvykdo nepilnamečiai asmenys, turintys išskirtinį statusą baudžiamojo kodekso požiūriu. Nors pati delinkvencija teisiniu požiūriu ir nėra laikoma nusikaltimu, tačiau sociologiniu požiūriu ji yra toks pat nukrypimas nuo normų ir jų laužymas, kaip ir nusikaltimai. Dėl to, kad tą veiksmą įvykdo specifinės visuomenės dalies atstovai- nepilnamečiai, kurių nusikaltimai ir delinkvencija daugelyje valstybių yra prioritetinga nusikaltimų prevencijos programų dalis, delinkvencija nusipelno išskirtinio dėmesio tiek baudžiamojoje teisėje, tiek sociologijoje ir kriminologijoje. Ir ne veltui- nusižengę paaugliai sudaro tarsi rezervą, kuriuo bus papildyta ir pakeista senesnioji nusikaltėlių karta, be to, jie dar nėra „tikri“ nusikaltėliai, todėl manoma, jog būtent į nepilnamečių delinkvenciją ir nusikaltimus orientuotos prevencijos programos yra ar turėtų būti efektyviausios, nes kovoja su nusikalstamumu „iš apačios“. Gilesnis delinkvencijos, jos priežasčių pažinimas įgalina sukurti geresnes ir efektyvesnes nepageidaujamojo reiškinių prevencijos programas.

Pasaulyje delinkvencijos problema imta domėtis kartu su nusikaltimų problema. Įvairios kriminologinės ir sociologinės teorijos bandė ir tebebando paaiškinti delinkvenciją ir nusikaltimus, pradedant klasikinėmis kriminologijos teorijomis XVIIIa., kurios atstovai Cesare Beccaria ir Jeremy Bentham'as akcentavo laisvą žmogaus valią ir racionalaus pasirinkimo galimybę, iki naujosios, kritinės kriminologijos, teigiančios, jog nusikaltimai, o kartu ir delinkvencija- socialiniai konstruktai, o ne realūs reiškiniai. Nuo XIXa. pabaigos iki XXa. vidurio vyravusi pozityvistinė kriminologija didžiausią dėmesį skyrė paties delinkvento tyrinėjimams, pabrėždama jo skirtingumą nuo kitų visuomenės narių, apribotą socialinių deteminančių, neišvengiamai vedančių į nusižengimą. Asmenybės ypatumais ir socialinėmis aplinkybėmis paprastai būdavo paaiškinami ir tuo metu vykusių kriminologinių delinkvencijos tyrimų rezultatai, pavyzdžiui, 1950m Sheldon ir Eleanor Gluecks publikuoto longitudinalinio tyrimo rezultatai rodė, jog

delinkventai, kurie vėliau tapdavo „karjeros nusikaltėliais“, nusiženginėti teisės ir socialinėms normoms pradėdavo labai anksti, taip patvirtindami delinkventinės asmenybės egzistavimo prielaidą. Taip pat paaugliams artėjant prie pilnametystės amžiaus, jų daromų nusižengimų skaičius yra linkęs mažėti, o netgi tie, kurie toliau nusiženginėdavo, buvo linkę vykdyti lengvesnius pažeidimus nei ankstyvoje paauglystėje, ką Glueck ir Glueck pavadino „pavėluota branda“. Svarbiausiu faktoriumi, skiriančiu delinkventus nuo nedelinkventų, Glueck ir Glueck įvardino stiprius ryšius su šeima- šeimos kontrolę ir stiprų vaikų- tėvų ryšį. Tai patvirtina delinkvencijos, kaip išskirtinės bendrojo nusikaltimų skaičiaus dalies, statusą, ir reikalaujančios tiek didesnio valstybės teisėsaugos institucijų dėmesio, tiek ir nuodugnesnių mokslinių tyrinėjimų šia tema. Vis dėlto, turint galvoje tai, jog delinkvencija laikytina bendrojo nusikalstamumo "šaknimis", reikia pripažinti, kad jai skiriama nepakankamai dėmesio tiek baudžiamosios teisės, tiek sociologijos ir kriminologijos mokslininkų tarpe. Tiek teisėsaugos, tiek mokslinėse institucijose delinkvencija dažniausiai yra nagrinėjama kaip sudėtinė, bet ne prioritėtinė bendrojo nusikalstamumo skaičiaus dalis. Vis dėlto programos, skirtos būtent nepilnamečių teisės pažeidimams, kuriamos tiek užsienio, tiek ir Lietuvos mokslinėse bei teisėsaugos institucijose.

Vienas iš svarbiausių tarptautinių dokumentų, apibrėžiančių delinkvencijos mažinimo ir kontrolės ypatumus, didelį dėmesį skiriant vaikų teisėms, yra *Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės)*, kuriame kaip pagrindinis principas nurodoma tai, jog nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra esminė bendro nusikalstamumo prevencijos dalis.

Nusikaltimų prevencijos programos.

Užsienio patirtis:

*Rizikos grupės jaunimo sąmoningumo didinimas*¹ (Wagga Wagga, Niu Sauf Velsas, Australija). Programa vykdyta Australijos Wagga Wagga rajone 1991-92 metais ir rėmėsi atkuriamojo teisingumo principais. Rezultatas- palyginus su praėjusių dviejų metų laikotarpiu, 74% sumažėjo pranešimų apie jaunuolių įvykdytus pažeidimus. Tiesa, šie duomenys nebuvo patvirtinti nepriklausomų

---

¹ www.nplc.lt

mokslinių tyrimų.

*Miesto veiksmai jaunimo nusikalstamumo ir viktimizacijos prevencijoje*² (Hiūstonas, Teksasas, JAV). Programa pradėta vykdyti 1993 metų vasarą Hiūstono mieste. Bendradarbiavimo pagrindu sukurta koalicija, kurią sudarė miestiečiai, jaunimo ir vaikų priežiūros tarnybų atstovai, policijos pareigūnai, teisėsaugos bei sveikatos apsaugos atstovai, 16 vietinio jaunimo atstovų. Buvo planuojam sumažinti jaunimo pažeidžiamumą, galimybes tapti smurtinių nusikaltimų aukomis ir/arba nusikaltėliais. Rezultatas- 14% sumažėjo bendras nusikaltimų lygis.

*Socialinė atskirtis ir rizikos grupės jaunimas*³ (Anglija, Velsas ir JAV). Programos tikslas buvo mokyklos nelankančius ir elgesio problemų turinčius jaunuolius skatinti mokytis ir lankyti mokyklą, taip užkertant kelią galimam delinkventiniui elgesiui pasireikšti.

Situacija Lietuvoje

Delinkvencijos problemai spręsti imamasi ne pavienių veiksmų, bet vykdomos valstybinio masto reformos. Jungtinių Tautų vystymo programos iniciatyva 1999 metų lapkričio 17 dieną su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pasirašytos sutarties pagrindu pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa⁴ (1999- 2002m.), kuri buvo finansuojama iš Jungtinių Tautų vystymo programos, Atviros Lietuvos Fondo ir Olandijos Vyriausybės lėšų. Programa apėmė reformos koncepcijos parengimą, teisės aktų suderinimą, institucijų specializaciją, švietimo ir visuomenės informavimo kampaniją. Programa, pasibaigusi 2002m. gruodžio mėnesį, leido žengti svarbų žingsnį humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą, mažinant recidyvinį nepilnamečių nusikalstamumą. 2005 metų lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų vystymo programa ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasirašė naują projektą „Pagalba kuriant

---

² Ten pat

³ Ten pat

⁴ Jungtinių Tautų vystymo programa, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Nepilnamečių justicijos programa, plačiau www.nplc.lt/nj

veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje⁵. Tai- tarsi pirmojo projekto tęsia, numatanti nuoseklios, tęstinės mokymų programos parengimą ir įgyvendinimą, bei personalo apmokymą.

2006m kovo 16 dieną vykusios konferencijos "Nepilnamečių justicijos sistem Lietuvoje: situacija ir perspektyvos", pranešimų medžiaga buvo išleista Nusikalstamumo Prevencijos Lietuvoje Centro iniciatyva kompaktinės plokštelės pavidalu. Po metų tas pats centras išleido 2007 metais Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, įgyvendinantis Jungtinių Tautų vystymo programos projektą "Pagalba kuriant efektyvią nepilnamečių justiciją Lietuvoje". Taip pat išleistas metodinis įvairių sričių su delinkventinio elgesio vaikais dirbantiems specialistams skirtas leidinys "Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika", kuriame aptariamos svarbios nepilnamečių justicijos problemos, iškylančios dirbant su linkusiais nusikalsti vaikais – baudžiamosios atsakomybės ypatumai, tarptautiniai standartai, nepilnamečių duomenų apsauga, galimos alternatyvos baudžiamajai justicijai, vaiko raida, efektyvus bendravimas, agresyvumo priežastys, pakartotinės nusikalstamos veikos rizikos vertinimas ir kita.

Paminėtini ir atskirų mokslininkų darbai nepilnamečių justicijos srityje: visų pirma tai E. Vileikienės ir S. Gečėnienės Jungtinių Tautų vystymo programos užsakymu 1999m. išleista knyga "*Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*". Autorės argumentuotai įrodė, jog delinkvento ir teisėsaugos institucijų kontaktas duoda priešingus nei deklaruojama rezultatus: delinkvento patekimas į teisėsaugos institucijas lemia ne tolesnį jo "pasitaisymą", bet veikiau atvirkščiai- tolesnį delinkventinį elgesį, delinkventinę "karjerą".

Sprendžiant delinkvencijos problemą, akcentuotinas kuo ankstesnės, tai yra pirminės prevencijos reikšmė. Todėl svarbus vaidmuo čia tenka ir socialiniams darbuotojams, pedagogams, psichologams ir kitiems specialistams, iš kurių vykdytų programų paminėtina "*Vaiku, iškrentančių iš bendrojo lavinimo sistemos skaičiaus mažinimas, stiprinant prevencinių grupių skaičių*" vykdyta nuo 2006-

---

⁵ Ten pat.

05-05 iki 2008-04-30 Lietuvos socialinių pedagogų asociacijos kartu su Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centru ir Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės komunikacijos institutu.

Socialiniai mokslai, ypač tokios disciplinos, kaip sociologija ir kriminologija, siekiančios atrasti ir paaiškinti visuomenėje vykstančių reiškinių priežastingumą, susiduria ir su kita svarbia problema- visuomenė dažnai tikisi ne tik tam tikrų dėsningumų atradimo ar paaiškinimo, bet ir konkrečių pasiūlymų, ką daryti, kad užkirsti kelią vienam ar kitam nepageidaujam socialiniui reiškiniui, kuo, visuomenės požiūriu, neabejotinai būtų galima įvardinti nusikaltimus, nepaisant to, jog kai kurie sociologai nusikaltimus laiko ir tam tikrą funkciją atliekančiu bei visuomenės solidarumą užtikrinančiu elementu (Durkheim). Tačiau naujai suformuluota nusikaltimų normos koncepcija (Drakšienė, Drakšas: 2007) yra gana neapibrėžta, mat vis dėlto negali tiksliai nustatyti, kiek nusikaltimų visuomenėje yra per daug, kiek- per mažai, ir kiek galima vadinti norma. Utopiniu būtų galima pavadinti ir norą visiškai suvokti nusikalstamo (delinkventinio) elgesio prigimtį ir jį paaškinti, mat visiškai paaiškinti nusikaltimą- tai tolygu jį pateisinti (Christie: 1999). Tačiau identifikuoti aplinkybes, skatinančias delinkvencinį elgesį, galima, o tai- svarbus ir tvirtas žingsnis efektyvios delinkvencijos prevencijos link. Aplinkybės, skatinančios žmogų pažeisti teisės normas, buvo akcentuojamos skirtingos skirtingais laikotarpiais, tai yra priklausė nuo tuo laikmečiu vyravusių kriminologijos teorijų. XVIIIa. viduryje užgimusi klasikinė kriminologijos mokykla akcentavo laisvą žmogaus valią, racionalų pasirinkimą- pažeisti įstatymą ar ne. Tad ir bausmės tikslas pagrindinai buvo atgrasymas nuo nusikaltimo: kuo didesnė nusikaltimu gaunama nauda, tuo didesnė turinti būti bausmė, idant potencialiam nusikaltėliui "neapsimokėtų" laužyti įstatymo. Nuo XIXa. antros pusės įsigalėjusi pozityvistinė kriminologija visiškai atmetė klasikų teigtą laisvos valios doktriną. Anot pozityvistų, žmogus yra apspręstas (determinuotas) biologinių ir sociologinių faktorių, lemiančių jo delinkventinį elgesį. Biologiniai faktoriai buvo akcentuojami ankstyvųjų pozityvistų, tokių kaip Lombroso ir Ferri, teigusių, jog žmogaus delinkventinis elgesys yra nulemtas jo biologinių savybių, tai yra, kad

tam tikra grupė žmonių gimsta būti nusikaltėliais dėl tam tikrų įgimtų bio-fiziologinių bruožų. Vėliau, XXa. pradžioje susiformavusi Čikagos kriminologijos mokykla pagrindinį dėmesį sutelkė ne į biologinius, bet į socialinius faktorius, apsprendžiančius žmogaus nusikalstamą elgesį. Taip gimė socialinės dezorganizacijos, socialinio išmokymo ir kitos kriminologinės teorijos, žmogaus nusikalstamą elgesį aiškinančios aplinkos įtaka. Nuo XXa. antros pusės pradėjo formuotis naujosios, arba kritinės kriminologijos mokykla. David'as Matza- amerikiečių kriminologas, buvo vienas iš pagrindinių mokslininkų, padėjusių pamatus šios mokyklos atsiradimui. Jis suabejojo tiek klasikų, tiek ir pozityvistų kriminologų postulatų tikrumu ir suformavo naują delinkvencijos subkultūros teoriją, suvienijančią tiek klasikų, tiek ir pozityvistines idėjas.

Darbo tikslas

Išanalizuoti D. Matza'os delinkvencijos subkultūros teoriją ir jos teorinį subkultūrinį kontekstą.

Uždaviniai

1. Pateikti teorinį D. Matza'os delinkvencijos subkultūros teorijos kontekstą.
2. Išanalizuoti D. Matza'os delinkvencijos subkultūros sampratą ir jos aspektus.
3. Iliustruoti D. Matza'os pateiktas neutralizacijos technikas atliekant empirinį tyrimą.

Tezės

- D. Matza'os delinkvencijos subkultūros teorija, apjungdama klasikinės ir pozityvistinės kriminologijos idėjas, suformuoja naują delinkvento paveikslą.
- D. Matza'os įvardintosios neutralizacijos technikos yra naudojamos nepilnamečių ryšiui su konvencinėmis normomis susilpninti ir delinkventiniam veiksmui atlikti.
- Vienos neutralizacijos technikos delinkventų yra naudojamos dažniau už kitas, priklausomai nuo socialinių aplinkybių ir nepilnamečio ištraukimo į delinkvencijos subkultūrą laipsnio.

Darbo metodika:

Teorinės literatūros analizė- išnagrinėti D. Matza'os delinkvencijos subkultūros

teoriją, apžvelgti šio kriminologo kritiką pozityvistinių delinkvencijos aiškinimų atžvilgiu.

Giluminiai interviu su policijos nepilnamečių reikalų inspektorėmis, vaikų dienos centrų ir vaikų globos namų darbuotojais pagal iš anksto paruoštus klausimus- interviu gaires.

Darbo struktūra:

Darbas susideda iš įvado, išvadų ir dviejų pagrindinių dalių:

Pirmoji dalis- teorinė dalis, kurioje bus apžvelgtos pozityvistinės delinkvenciją aiškinančios teorijos ir delinkvento samprata šiose teorijose, taip pat D. Matza'os kritika šių teorijų atžvilgiu. Taip pat bus pristatoma paties D. Matza'os sukurta delinkvencijos subkultūros teorija, remiantis jo veikalu „Nusižengiamumo srovėje“ (Matza 2004)

Antrojoje dalyje bus pateikiami autoriaus atlikto kokybinio tyrimo rezultatai, jų analizė D. Matza'os delinkvencijos teorijos rėmuose.

1. D. Matza'os neutralizacijos ir dreifo teorija

1.1. Delinkvencijos samprata pozityvistinėse kriminologijos teorijose ir jų kritika

Šioje dalyje bus apžvelgiamos pagrindinės pozityvistinės kriminologijos mokyklos teorijos, aiškinančios delinkvenciją bei D. Matza'os kritika šių teorijų atžvilgiu. XXa. pirmoje pusėje susiformavusi pozityvistinė kriminologija delinkvenciją pagrindinai aiškino kaip socialinių veiksnių ir asmenybės ypatumų nulemtą reiškinį. D. Matza'os kritika šių teorijų atžvilgiu yra pagrįsta tuo, jog pozityvistinė kriminologija pernelyg didelį dėmesį sutelkia į patį delinkventą ir socialinius jo elgesį įtakojančius faktorius. Kritikuodamas aplinkos determinuotą pozityvistinį delinkvento portretą, D. Matza visiškai jo neatmeta, tačiau pasigenda vieno svarbaus faktoriaus, kurį išimtinai akcentavo kriminologijos klasikais- laisvos valios. Tačiau kriminologas neiškelia ir laisvos valios, kaip pagrindinio delinkventinio elgesio faktoriaus: jis užima tarpinę poziciją tarp klasikinės ir pozityvistinės kriminologijos mokyklų. D. Matza pripažįsta pozityvistinės

kriminologijos prielaidas, tačiau į jas įlieja ir klasikinę laisvos valios doktriną. Anot jo, žmogus nėra nei visiškai laisvas pasirinkti, nei visiškai apspręstas socialinių faktorių. Perdėtai ir išimtinai akcentuojami kurie nors faktoriai, lemiantys delinkventinį elgesį, anot D. Matza'os, palieka nuošalyje tą faktą, jog žmogus vis dėlto santykinai yra laisva, mąstanti ir todėl galinti rinktis būtybė (Matza: 2004, 35). Klasikinė kriminologija, anot jo, per daug akcentavo pasirinkimo laisvę, o pozityvistinė- per daug dėmesio skyrė socialinei aplinkai, nulemiančiai žmogaus elgesį. Iš pozityvistinės kriminologijos mokyklų būtu galima išskirti keletą pagrindinių teorijų: socialinės dezorganizacijos, diferencijuotų asociacijų, įtampos (anomijos) ir delinkventų subkultūros teorijos, kurių dėmesio centre- delinkvencijos socialiniai veiksniai.

Socialinės dezorganizacijos teorija

Čikagos mokyklos atstovai, tyrinėdami staigios XIXa. pabaigos- XXa. pradžios urbanizacijos JAV padarinius, iškėlė mintį apie miestą kaip socialinę laboratoriją (Park 1968) , kurioje žmogaus elgesys gali būti stebimas ir fiksuojamas dokumentuose. Didmiestyje susilpnėja žmonių pirminiai socialiniai ryšiai, kas ir lemia socialinę dezintegraciją. Šios mokyklos atstovai Clifford'as R. Shaw ir Henry D. McKay tyrinėjo ryšius tarp urbanizacijos, vietos bendruomenės problemų ir nepilnamečių delinkvencijos lygio. Jie akcentavo, kad delinkvencijos lygį lemia ne socialinė klasė, rasė, tautybė ar kiti demografiniai faktoriai, o socialinės- ekonominės sąlygos, tokios kaip skurdas, nedarbas, su tuo susijęs ligų paplitimas ir pan. C.Shaw ir H.McKay'us išskyrė tris pagrindines priežastis, lemiančias aukštą nusikaltimų skaičių dezorganizacijos zonose: tai laikinumo situacija , kultūriniai skirtumai, dėl kurių sutrinka komunikacija tarp skirtingų, tačiau arti viena kitos gyvenančių socialinių grupių, ir skurdas, formuojantis marginalines grupes ir socialinę atskirtį (Show, McKay, 1942)

Diferencijuotų asociacijų teorija

Amerikiečių kriminologas Edwinas H. Sutherland'as kritikavo Čikagos mokyklos pateiktą socialinės dezorganizacijos teoriją ir sukūrė diferencijuotų asociacijų (arba socialinio išmokimo) teoriją, kuri remiasi 9 pagrindiniais teiginiais:

1. Delinkventinis elgesys yra išmokstamas
2. Delinkventinis elgesys yra išmokstamas per socialinę sąveiką (bendravimą) su kitais asmenimis.
3. Delinkventinio elgesio geriausiai išmokstama uždaroje grupėje.
4. Delinkventinio elgesio mokymąsi sudaro nusižengimų/nusikaltimų atlikimo technika ir specifinė motyvų bei nuostatų kryptis.
5. Specifiniai motyvai yra išmokstami apibrėžiant legalius teisės kodeksus (o taip pat ir socialines normas) kaip priimtus arba nepriimtus.
6. Asmuo tampa delinkventu/nusikaltėliu tada, kai socialinių/teisinių normų pažeidimas jam labiau priimtinas už tų normų laikymąsi.
7. Diferencijuotų asociacijų dažnumas, trukmė, prioritetai ir intensyvumas gali kisti.
8. Delinkventinio elgesio mokymosi procesas apima tokius pačius mechanizmus, kaip ir bet kuris kitas mokymasis.
9. Kai delinkventinis elgesys yra bendrų poreikių ir vertybių išraiška, jis nėra paaiškinamas tų poreikių ir vertybių (Sutherland, Cressey, Luckenbill 1992).

Šia teorija E. Sutherland'as siekė paaiškinti, kodėl delinkventinis elgesys yra paplitęs ne tik žemesniosiose socialinėse klasėse, bet ir tarp geras socialines sąlygas turinčių asmenų. Pagrindinė šios teorijos prielaida- kad delinkventinio/nusikalstamo elgesio yra išmokstama taip pat, kaip ir bet kurio kito visuotinai priimtino elgesio per sąveiką su kitais asmenimis, vertybių, perduodamų šios sąveikos metu, pavidalu.

Įtampos (anomijos) teorija

„Anomijos“ sąvokos autorius E. Durkheim'as šią sąvoką vartojo dviem prasmėmis: „Darbo pasidalijime“ anomija reiškė pataloginę ekonomikos būklę, sukeliančią priešpriešą (karo stovį) tarp individų, tuo tarpu veikale „Savižudybė“ anomija charakterizuoja pataloginę psichinę individo būseną dėl nepakankamo visuomenės reguliavimo ir socialinių ryšių susilpnėjimo, kraštutiniu atveju vedančio į savižudybę (Merton: 1997).

Pastarąją anomijos koncepciją modifikavo R. Merton'as, pritaikęs ją Amerikos

visuomenei laikotarpiu po didžiosios ekonominės depresijos. Pagrindinė anomijos priežastis to meto Amerikos visuomenėje, anot Merton'o- didžiulis skirtumas tarp „amerikietiškosios svajonės“, paremtos materialine sėkme, ir realybėje egzistuojančios didžiulės ekonominės nelygybės. Anomijos šaltinis-amerikietiškos kultūros deklaruojamų vertybių ir socialinės struktūros neatitikimas. Materialinių vertybių išaukštinimas konfrontuoja su žemiausiųjų klasių realiomis galimybėmis toms vertybėms pasiekti. R. Merton'as išskiria du, anot jo, labai svarbius socialinių ir kultūrinių struktūrų elementus. Pirmasis- tai „kultūros apibrėžti tikslai, ketinimai ir interesai, kurie pripažįstami teisėtai visiems ar esantiems tam tikroje padėtyje visuomenės nariams“ (Merton: 1997, 67). Antrasis elementas apibrėžia, reguliuoja ir kontroliuoja šių tikslų siekimo būdus. Tai institucionalizuotos normos ir priemonės, kuriomis naudojantis galima siekti visuotinai pripažintų tikslų.

Šių elementų pusiausvyra trunka tol, kol individai yra patenkinti, paisydami abiejų kultūrinių apribojimų: ir pasiekdami tikslus, ir siekdami jų visuotinai pripažintomis priemonėmis. Tačiau jei tarp šių elementų mažėja lygiavertiškumas ir ima dominuoti vienas kuris nors iš jų, šiuo atveju tikslai, kurių visuomenėje reikėtų siekti, antrasis elementas tampa nebe toks svarbus, ir visuomenė tampa nestabili bei menkai integruota. Siektinų tikslų vertė yra taip stipriai pabrėžiama, kad beveik neskiriama dėmesio institucionalizuotoms priemonėms- jos tampa tik techninėmis, t.y. vertingos tik tiek, kiek padeda pasiekti tikslą, nepriklausomai nuo to, teisėtos jos ar ne. Vis silpnėsnis instituciškai privalomo elgesio akcentavimas ir visuomenės stabilumo praradimas veda į anomiją (arba benormiškumą) (Merton: 1997, 68) ir deviantinį elgesį. Anot Merton'o, tokiam ribiniam tipui yra labai artima šiuolaikinė Amerikos kultūra, kurioje piniginės sėkmės siekis akcentuojamas kur kas labiau, nei priemonių tai sėkmei pasiekti teisėtumas. Individo nesėkmės atveju kritikuojama ne socialinė struktūra, o pats individas, jo asmeninės savybės, kurios tampa tarsi ir trukdžiu sėkmei pasiekti. Negalėdamas pasiekti sėkmės legitimiomis priemonėmis, individas renkasi kitus būdus adaptuotis toje kultūroje: konformiškumą, inovaciją, ritualizmą, atsiskyrimą arba maištą (Merton: 1997)

Subkultūros teorija

Dauguma subkultūros teorijų autorių rėmėsi Robert'o Merton'o anomijos teorija. Albert Cohen'as, vienas pirmųjų pradėjęs naudoti subkultūros sąvoką, rėmėsi dar ir Čikagos mokyklos atstovų C. Shaw ir H. McKay'aus darbais bei E. Sutherland'o diferencijuotų galimybių (socialinio išmokimo) teorija. Savo veikale „Delinquent boys“ (Cohen 1955) autorius atkreipė dėmesį į tai, kad delinkventų gaujos subkultūrinės vertybės labiau būdingos žemiausios ir skurdžiausios klasės atstovams. Analizuodamas delinkventų subkultūrą, autorius pastebėjo jos esminius skirtumus nuo suaugusiųjų kriminalinės subkultūros. „Sėkmė per nusikaltimą“ arba „Kelias į sėkmę- per nusikaltimą“- taip kriminalinę subkultūrą apibūdina amerikiečių kriminologai R. Cloward'as ir L. Ohlin'as (Waegel 1989). Pagrindinis šios subkultūros bruožas- racionalus, disciplinuotas ir pragmatiškas požiūris į nusikaltimą: aukštas atlygis derinamas su minimaliomis pastangomis ir minimalia rizika. Nepilnamečiai delinkventai dažnai elgiasi priešingai, ir jų elgesį racionaliai paaiškinti ne visada galima- hedonizmas, vandalizmo aktai, chuliganizmas nesiekiant materialinės naudos ir pan (Downes 1998). Tačiau tokia iš pažiūros nemotyvuota delinkvencija iš tiesų turi savo prasmę- delinkventinis/ nusikalstamas elgesys užtikrina ir pakelia nepilnamečio statusą grupėje, kuriai jis priklauso ar nori priklausyti. Anot A. Cohen'o, žemiausios klasės jaunuoliai, negalėdami visuotinai priimtinomis priemonėmis pasiekti norimų visuomenėje laikomais vertybėmis tikslų, atmeta vidurinėsios klasės moralę ir kultūrą, pakeisdami ją delinkventine subkultūra, oponuojančia dominuojančios kultūros vertybėms. D. Matza sukritikuoja tokį požiūrį, teigdamas, jog nederėtų sutapatinti delinkventų su žemesniosios klasės kultūra. Anot kriminologo, reikėtų kalbėti ne apie delinkventų, bet apie delinkvencijos subkultūrą, kuri nėra pastovus darinys ir individai jame nėra fiksuojami- jie gali įeiti, tačiau gali ir išeiti iš jos (Matza 2004, p. 67).

Paminėtina ir *kontrolės teorija*, kuri delinkvenciją aiškino kaip socialinės kontrolės susilpnėjimo pasekmę. Travis'o Hirschi, amerikiečių kriminologo, socialinės kontrolės (ryšių) teorijos pagrindinė prielaida- individo susilpnėję arba

nutrūkę ryšiai su visuomene yra pagrindinė jo delinkventinio elgesio priežastis. Ryšiai gali būti prisirišimas, išpareigojimas, išitraukimas (į socialinį konvencionalų gyvenimo būdą) ir tikėjimas (moralinis įsitikinimas, jog visuomenės taisyklės yra daugiau ar mažiau teisingos) (Hirschi: 2002, 20). Be abejo, pagrindinis visuomenės institutas yra šeima, todėl tvirti ryšiai su ja laiduoja ir bendrą nepilnamečio socialumą, žinoma, su sąlyga, jog šeimoje palaikomos konvencionalios visuomenės vertybės. Visi ryšiai yra tarpusavyje glaudžiai susiję prisirišimas prie šeimos narių, mokyklos draugų ir mokytojų reikalauja iš nepilnamečio ir tam tikro tų socialinių grupių lūkesčius pateisinančio elgesio. Kita vertus, prisirišimas gali būti susijęs ir su subkultūrine socialine grupe, kuriai nepilnametis jaučia išpareigojimą ir kurios vertybes jis pripažįsta kaip savas. Tačiau tai reikalauja ryšių nutraukimo su socialinėmis konvencionaliąją kultūrą atstovaujančiomis grupėmis ir institucijomis, prie kurių neabejotinai galima priskirti mokyklą ir šeimą. Tyrimų duomenimis, prisirišimas prie ir glaudžių santykių palaikymas su mokytojais ir bendraklasiais labai sumažina nepilnamečio delinkventinio elgesio tikimybę (Hirschi: 2002, 117-134). Dar labiau tokią tikimybę sumažina prisirišimas prie konvencionalias vertybes pripažįstančių tėvų (Hirschi: 2002, 83-109).

Dabartinė kritinė kriminologija oponuoja daugeliui pozityvistinės kriminologijos postulatų, todėl laikoma antipozityvistine. Kritinę poziciją tarp šių teorijų užima JAV kriminologas David'as Matza, kuris nelaikė savęs nei pozityvistinės, nei antipozityvistinės mokyklos atstovu, tačiau jo darbai ir pozityvizmo kritika padėjo pamatus šiuolaikinei- antipozityvistinei kriminologijai atsirasti. Nors ir kritikuodamas pozityvizmą, D. Matza visiškai neatmetė šios mokyklos delinkvencijos aiškinimo bruožų, o, papildydamas juos klasikinės kriminologijos postulatais ir taip apjungdamas šias iš pažiūros priešingas teorijas, išvedė naują delinkvencijos teoriją, turinčią tiek pozityvistinių, tiek ir klasikinių delinkvencijos aiškinimo bruožų. D. Matza šią teoriją pavadino dreifo teorija, aiškindamas, jog delinkventas nėra nei visiškai apribotas socialinių sąlygų nusižengti, nei turi visišką pasirinkimo laisvę- jis tiesiog dreifuoja tarp vieno ir kito, negalėdamas apsispręsti, ką pasirinkti, todėl, nors ir nusižengia, bet kartu

gyvena ir „normalų“, visuomenės normoms neprieštaraujantį gyvenimą. Nors socialinių aplinkybių yra verčiamas nusižengti, vis dėlto tai padaro ne visada, nes turi ir santykinę pasirinkimo laisvę.

Beveik šimtmetį nuo XIXa. antros pusės iki XXa. vidurio vyravusi pozityvistinės kriminologijos mokykla, aiškindama delinkvenciją, rėmėsi trimis pagrindinėmis prielaidomis. D. Matza suabejoja pozityvistinio delinkvento poveikio tikrumu, sukritikuodamas ir naujai įvertindamas šias prielaidas. Pirmoji prielaida, savo ištakomis siekianti XIXa. antrosios pusės Lombroso ir Ferri⁶ bandymus delinkventinį elgesį paaiškinti remiantis biologiniais faktoriais ir išskiriant delinkventinės asmenybės tipą, yra ta, kad pozityvistai visą dėmesį sutelkė į patį delinkventą ir įstatymo pažeidimą, nagrinėdami jį kaip delinkventinį veiksma *per se*. Toks delinkventinio elgesio nagrinėjimas neleido pozityvistams atskleisti teisės normų prigimtį ir įvertinti to fakto, jog nusikalstamas/delinkventinis elgesys yra ir tam tikras delinkvento santykis su teisėsaugos institucijomis, su baudžiamąja teise. O baudžiamosios teisės normos gali kisti ir kinta, kartu deformuodamos ir delinkvencijos subkultūros papročius, ir patį delinkvento poveiklį (Matza: 2004, 31).

Kriminologijos klasikų teigtos laisvos valios atmetimas yra antroji pozityvistinės kriminologijos prielaida, sietina su pozityvizmo mokslinio statuso siekimu. Pozityvistai, vadovaudamiesi mokslinio determinizmo principu, atmetė šią klasikų idėją kaip nemokslinę ir klasikinę žmogaus sampratą pakeitė fundamentaliai suvaržyto žmogaus vaizdiniu (Matza2004, p. 32). Tačiau čia iškyla asmeninės atsakomybės už nusižengiamą/nusikalstamą veiklą problema- jei žmogus neturi pasirinkimo, jis negali atsakyti už savo poelgius. Anot D. Matza'os, pagrindinis tokios prielaidos trūkumas yra tas, jog ji, siekdama mokslinumo, ignoruoja tą faktą, kad žmogus vis dėlto yra mąstanti ir galinti pasirinkti būtybė (Matza: 2004, 31). išskirdamas dviejų rūšių- nuoseklų ir liberalų- determinizmąD. Matza'os pasiūlytas nusižengėlio vaizdinys šiuo atveju

---

⁶ Kriminologijos, kaip mokslo, pradžia sietina XIXa. Lombroziškąją klinikinę antropologiją- 1878m italų teismo medicinos ekspertas profesorius C. Lombroso paskelbė daug diskusijų sukėlusį tyrimą "Delinkventinis žmogus", kuriame nustatė žmogaus- nusikaltėlio antropologines charakteristikas. Tai gi, nusikaltimo priežasčių ieškojimas buvo koncentruojamas į patį nusikaltėlio asmenį, ignoruojant socialines, ekonomines ir kitas žmogaus elgesį formuojančias ir iš dalies determinuojančias aplinkybes.

yra kompromisinis: „vieni žmonės yra laisvesni negu kiti. Nusizengėliai, kaip ir dauguma žmonių, nėra nei visiškai laisvi, nei iki galo suvaržyti“ (Matza 2004, p. 63).

Teisine prasme valia tėra pasirinkimo turėjimas. Veiksmas gali būti laikomas nusikaltimu, jei jį atlikęs asmuo veikė „valingai“, t.y. turėjo galimybę, pasirinkimą pasielgti kitaip (Matza, 119). teisine prasme valia siejama ir su atsakomybe už įvykdytą veiksmą (BK).

Kadangi valia kriminologijoje (ir sociologijoje) tėra abstrakti ir praktiškai nieko nepaaiškinanti sąvoka, D.Matza pasiūlo ieškoti labiau apčiuopiamų faktorių, įtakančių valią nusikalsti (nusižengti). šios sąlygos atsiranda tuomet, kai nepilnametis jau neutralizavęs sąsajas su įstatymu ir yra laisvas nusižengti (Matza, 253).

Klasikinėje kriminologijoje naudota valios samprata nuo pateiktos šiame modelyje skiriasi tuo, jog klasikams valia tebuvo laisvas pasirinkimas-nusikalsti arba nenusikalsti, ir visiškai priklausomas nuo individo. Pozityvistinėje kriminologijoje valios vietą užima socialinių determinančių sąlygota vienokio ar kitokio pobūdžio prievarta individo atžvilgiu arba jo įsipareigojimai tam tikrai socialinei aplinkai (subkultūrai). Neutralizacijos teorijoje naudojama valios samprata yra artimesnė klasikinei mokyklai, bet ji nėra tokia jau laisva, kaip kad įsivaizdavo pastarieji. Valią, kaip postūmį nusižengti, apibrėžia dvi sąlygos, padedančios suaktyvinti apsisprendimą pažeisti įstatymą. Pirmoji aplinkybė- pasiruošimas- paskatina valią nusikalsti įprastinėse situacijose bei suteikia impulsą pakartoti ankstesnius nusižengimus. Kita aplinkybė- neviltis- paskatina nusižengti neįprastose, išskirtinėse situacijose bei pastūmėja įvykdyti naujus, dar neįprastus nusižengimus(Matza, 253).

Ir trečioji pozityvizmo prielaida yra susijusi su „suvaržyto delinkvento“ paveikslu, t. y., kad delinkventas fundamentaliai skiriasi nuo normų besilaikančio paauglio. Anot D. Matza'os, pozityvistų atrandami skirtumai buvo nuolat pervertinami ir empiriškai neįrodomi (Matza 2004, p.38). Matza kritikuoja ir subkultūros teorijų šalininkus už jų deklaruojamą determinizmą

subkultūros nariams ir tariamą subkultūrų priešišumą konvencinei kultūrai. Toks priešišumas, anot D. Matza'os, neįmanomas jau vien dėl to, kad subkultūra yra kilusi iš konvencinės kultūros, taigi yra jos dalis, todėl iš principo negali būti radikaliai jai priešinga- geriausia atveju ji nepripažįsta kai kurių visuotinai priimtų normų, tačiau tik kai kurių, o ne visų. Tad tikslesnis subkultūros apibūdinimas būtų ne kaip priešiškos, bet daugiau ar mažiau lygiagrečios konvencinei kultūrai, su kuria ji kartais persipina, kartais atsiskiria- „nusižengėliai mokosi nusikalstamoje aplinkoje taip, kaip mes mokomės įprastinėje“ (Matza 2004, p. 53). D. Matza kritikuoja ir subkultūros teoretikų pripažįstamą determinizmą- „nusižengiamumo subkultūra tokia priešiška konvencionaliai pasaulėjautai, kad jei paisytume jos priesakų, nusižengti privaloma“ (Matza 2004, p. 52). Ieškodama žmogaus delinkventinį elgesį determinuojančių faktorių ir ignoruodama laisvo pasirinkimo galimybę, pozityvistinė kriminologija akivaizdžiai perlenkia lazda, nes tų faktorių yra tiek daug, kad bandant juos visus paaiškinti paprasčiausiai nuklystama už mokslinio diskurso ribų, kai faktoriai (mokslinis aiškinimas) imami painioti su atsitiktinumais (nemoksliniu aiškinimu): „kai kurie įvykiai gali būti arba nebūti reikšmingi. Tad jie ir yra atsitiktinumai, o ne faktoriai. Jei būtinai norėsime vadinti juos faktoriais, atsidursime beviltiškoje padėtyje, nes atrodo, jog reikšminga viskas. Pozityvistinei kriminologijai būdingas polinkis nuolatos gausinti ir taip jau daugybę reikšmingų faktorių“ (Matza 2004, p.58).

1.2. D. Matza'os delinkvencijos ir dreifo samprata

Nusikaltėlio- delinkvento portretas istorijos eigoje kito labai kontroversiškai ir būdavo susijęs su to laikmečio vyraujančiomis kriminologijos teorijomis, siekiančiomis paaiškinti žmogaus delinkventinį elgesį. Teorijos papildydavo arba paneigdavo viena kitą, tačiau nei viena nesugebėjo visapusiškai paaiškinti tyrinėjamo reiškinių. Tačiau tai laikytina veikia ne nesėkme, o žmogaus elgesio nešabloniškumo įrodymu: nors ir patalpinamas į tam tikrus elgesio modelius, žmogaus socialinis elgesys visada turėdavo vieną „x“ faktorių- nenusipajamumą,

kas šiuo atveju reikštų praktiškai begalybės faktorių buvimą (tarkime kišenvagio elgesį galima paaiškinti kaip paprasčiausią pinigų pragyvenimui prasimanymo būdą, kaip kad savo veiksmų priežastį bandė paaiškinti legendinis bankų plėšikas Willie's Sutton'as (Garfinkel 1981). tačiau tai būtų per daug akivaizdi ir dėl to paviršutiniška priežastis. Kita vertus, jei kaip priežastis bandysime nurodyti „blogą“ auklėjimą šeimoje ar vaikystėje matytą vagystę, praktiškai išvis nieko nepaaiškinsime, nes tokių faktorių yra be galo daug, juos sunku apibrėžti ir nei vienas iš jų nėra lemiamas). Įtakojamas tiek daug socialinių, psichologinių, ekonominių ir kitokių aplinkybių, jog atsižvelgimas į jas visas bet kurią teoriją paverstų nemoksline ir nepatikrinama. Todėl kiekviena teorija į delinkvenciją žvelgdavo per tam tikrą prizmę, matydama ir akcentuodama vienus faktorius, tačiau neišvengiamai priversta ignoruoti kitus. Be abejo, visiškai paaiškinti delinkventinį elgesį- tai tolygu jį pateisinti: juk jeigu visi faktoriai yra objektyvūs, žmogus telieka kaip aplinkos determinuotas elgtis taip, kaip tuo metu jam diktuoja socialinė aplinka. Kuo daugiau faktorių siekia įtraukti teorija, tuo nemoksliskesne rizikuoja ji būti. Klasikų iškelta laisvos valios idėja galėjo paaiškinti tik racionaliai suplanuojamus nusikaltimus, ignoruodama žmogaus psichikos nestabilumo galimybę- nesugebėjimą visada elgtis tik racionaliai apskaičiuojant savo veiksmus ir jų pasekmes. Pozityvistinė kriminologija užėmė priešingą poziciją, susitelkdama į žmogaus deviantinį elgesį determinuojančius socialinius, fiziologinius ir psichologinius faktorius, eliminuodama laisvo pasirinkimo galimybę. D. Matza'os pasiūlyta teorija apjungė abi šias perspektyvas ir atsakė į klausimus, kuriuos pastarosios nebuvo pajėgios atsakyti. Individo veiksmų socialinė determinacija nėra atmetama, tačiau tik iš dalies, kaip neatmetama ir laisvos valios doktrina, vėlgi iš dalies. Žmogaus, kaip socialinės būtybės, veiksmai ir elgesio modeliai daugiau ar mažiau yra apspręsti jo socialinės aplinkos- socializacijos metu individas internalizuoja bendruomenės, kuriai jis priklauso, normas ir vertybes. Iš to išplaukia, jog individas negali elgtis deviantiškai ar "antisocialiai"- juk jis laikosi socializacijos metu internalizuotų elgesio modelių. Bet čia iškyla subkultūros problema- heterogeniškoje visuomenėje yra daug socialinių grupių su pakankamai skirtingomis vertybėmis,

todėl subkultūra laikoma tokia kultūra, kuri neatitinka vyraujančios kiekybiniu arba galios požiūriu socialinės grupės standartų. Vis dėlto savo kultūros atžvilgiu "deviantas" lieka "konvencionaliu", nes elgiasi pagal jos taisykles, todėl laikytinas netgi labai socialiu ir visuomenišku (Hirschi 2002, p.12). Matza'os dreifo teorijoje vis dėlto atsisakoma tokio griežto subkultūrinio požiūrio- pati subkultūros idėja nėra atmetama, tačiau ji nelaikoma kaip kažkas iš esmės priešinga konvencionaliajai kultūrai- jaunas delinkventas puikiai žino, kas yra "gerai" ir kas yra "blogai", dažnai pats to ir neneigdamas. Jis nėra vien tik nusikaltėlis- siauros socialinės grupės atstovas, bet ir konvencionaliosios visuomenės narys, reaguojantis į tai, kaip visuomenė jį priima ir kaip reaguoja į jo elgesį, net ir nusikalsdamas, jis gali turėti užslėptą kaltės jausmą, jis gali užjausti tuos, kurie yra nuskriausti ir piktintis visuomenėje bei teisėsaugos sistemoje pasireiškiančiu neteisingumu. Kaip tuomet paaiškinti jo kartais pasireiškiančius delinkventinius veiksmus?

1960m. pasirodžiusi D. Matza'os ir G. Sykes neutralizacijos, arba dreifo, teorija pabandė atsakyti į šį klausimą. Anot Sykes ir Matza'os, delinkventai išpažįsta panašias vertybes kaip ir taisyklių besilaikantys žmonės, jie nėra kuo nors išskirtiniai, jiems svarbu yra garbė, statusas, dalyvavimas socialinės grupės veikloje- lygiai kaip ir konvencionaliai besielgiantiems žmonėms. Kita vertus, konvencinis elgesys- gana reliatyvi ir dviprasmiška sąvoka, kurioje galima išskirti objektyvią ir subjektyvią prasmę: dauguma žmonių savo gyvenime yra pasielgę deviantiškai ar net nusikalstamai, tačiau jie tokiais nelaikomi vien dėl to, kad nebuvo pastebėti, o jei ir buvo, tas elgesys nesusilaukė didelio susidomėjimo ir pasmerkimo (Christie 1999). tai subjektyvi deviacija, nepriklausanti nuo visuomenės reakcijos, kurios paprastai ir nebūna. Objektyvios deviacijos atveju visuomenės reakcija, ko gero yra svarbiau už patį nusizengimą, nes gali generuoti tolesnį deviantinį elgesį- antrinę, arba karjeros deviaciją (Becker 1991). Deviacija objektyviaja prasme nėra įmanoma be tam tikrų taisyklių, procedūrų ir formalizavimo. Tačiau ne visi delinkventai, užfiksuoti ir sulaukę visuomenės neigiamos reakcijos, tampa karjeros delinkventais (nusikaltėliais)- dauguma jų "išauga" iš "deviantinio elgesio" ir užaugę tampa konvencionaliais, visuomenės

normų besilaikančiais žmonėmis. Žiūrint per subkultūros teorijos prizmę, tai turėtų būti beveik neįmanoma, nes delinkventai išmoksta delinkventinio elgesio ir internalizuoja jo modelius lygiai kaip ir konvencionaliai besielgiantys žmonės išmoksta gyventi laikydamiesi bendrų visuomenėje priimtų taisyklių taisyklių (Sutherland 1992). Anomijos teorija taip pat nebuvo pajėgi paaiškinti, kodėl vis dėlto ne visi žemesniosios klasės jaunuoliai pasirenka inovacinį kelią, tai yra atmesdami teisėtas priemones, bet ne vertybes, visuomenėje aukštai vertinamiems tikslams pasiekti (Merton 1997). Maža to, ne visi jie ir priima tas vertybes, anot anomijos teorijos, galinčias skatinti nusikalstamą inovacinį elgesį. Toks deterministinis delinkvencijos aiškinimas, nors ir tiko daugumai žemesniosios klasės ir dezorganizacijos zonose įvykdomų nusikaltimų paaiškinimui, vis dėlto neatitiko realios situacijos: darbininkų ir žemesniosios klasės sluoksnis bei subkultūrinėse zonose gyvenančiųjų skaičius pasirodė besantis kur kas didesnis nei realiai užfiksuojamų nusikaltimų ir nusikaltėlių skaičius. Kaip gi tuomet pavyksta daugumai „determinuotųjų“ išvengti kriminalinės justicijos? O gal iš tikrųjų tas determinuotumas nėra jau toks ir determinuotas? Tačiau ar galima tokiu atveju remtis priešinga- klasikinės kriminologijos perspektyva, teigiančia, jog nusikaltimas yra žmogaus laisvo pasirinkimo pasekmė, matydami tokius akivaizdžius, tegul ir ne determinuojančius, tai bent jau įtakojančius individo elgesį ir realiai ribojančius laisvą pasirinkimą, faktorius? Būtent iš tokios situacijos ir pasiūlė išeitį Matz'os ir Sykes teorija, paaiškinanti delinkventų dreifavimą tarp delinkvencijos ir konvencionalaus gyvenimo. Anot Matz'os ir Sykes, delinkventai nėra vien tik delinkventai- visų pirma jie yra ir „normaliosios“ visuomenės nariai, tam tikrų išmoktų mechanizmų pagalba kartais neutralizuojantys su ta visuomene siejančius ryšius, moralinius įsipareigojimus, taip užgniauždami savo sąžinės balsą ir nudreifuojantys delinkvencijos link. Kriminologai atmetė subkultūros teorijų postulata, jog delinkvencija yra kažkas atskiro ir priešingo dominuojančiajai kultūrai, t.y. subkultūra. Iš tikrųjų jie susiję tarpiais saitais su konvencine kultūra, ir neutralizavimui naudoja būtent šioje kultūroje išmoktus, tačiau šiek tiek modifikuotus ir palankesnius delinkventiniam elgesiui mechanizmus. Teorinis Sykes ir Matz'os modelis remiasi keturiais jų

tyrimų duomenimis paremtais postulatais:

1. Delinkventai jaučia kaltę dėl savo atliekamų nelegalių veiksmų. Tačiau ta kaltė išlieka labai užslėpta- iš dalies dėl baimės pasirodyti „silpnu“ prieš bendraamžius. Matza ir Sykes argumentuoja, jog, jeigu delinkventinį elgesį laikytume kaip kylantį iš subkultūros diktuojamų normų ir vertybių, pateisinančių delinkvenciją ir laikančių ją moraliu elgesiu, tai delinkventas neturėtų jausti gėdos ir kaltės jausmo dėl savo elgesio. Tačiau dauguma delinkventų tai išgyvena, jausdami, jog taisyklėms prieštaraujantis jų elgesys vis dėlto nėra teisingas. Aišku, galima spėti, jog delinkventai apsimestinai išgyvena gėdą ir atgailavimą, kaip priemonę greičiau ir lengviau išsisukti nuo atsakomybės už nusizengimus, tačiau, anot Matza'os ir Sykes, dauguma iš jų iš tiesų jaučia moralinį diskomfortą dėl nusizengimų (Matza, Sykes: 1957, 665), kas reiškia, jog delinkventas nėra įsitikinęs subkultūrinių normų teisėtumu ir moralumu.
2. Delinkventai dažniausiai gerbia įstatymų besilaikančius žmones. Tai reikštų, jog delinkventas neidealizuoja savo gyvenimo būdo ir dažniausiai neatsisakytų gyventi „taip, kaip visi“, jei tik būtų tam palankios aplinkybės. Tikrai dori ir neapsimestinai visuomenės normų paisantys žmonės dažnai pelno delinkventų pagarbą, o ne panieką ar pasibjaurėjimą, ko logiškai būtų galima tikėtis, jei delinkvencijos subkultūrai priklausantys nepilnamečiai tikėtų subkultūros vertybių teisėtumu ir moralumu ir atvirkščiai- dominuojančios kultūros vertybės jiems turėtų atrodyti kaip amoralios ir neteisėtos. Net jeigu delinkventas laikosi subkultūros normų ir vertybių, tas laikymasis yra gana specifinis, netvirtas- daugeliu atvejų jis linkęs pripažinti dominuojančių normų teisėtumą, nepaisant tariamo įsipareigojimo priešingoms vertybėms (Matza, Sykes: 1957, 666).
3. Nubrėžiama aiški riba tarp tų, kuriuos delinkventai gali viktimizuoti ir tų, kurių negali. Delinkventinis elgesys nėra visiškai mechaninis- delinkventai atsirenka tam tikras grupes ar individus, kurių atžvilgiu nusikalsti galima, o kurių ne. Tai rodo tvirtas moralines nuostatas ir atsižvelgimą į aplinkinius, o ne tik statišką neteisėtų veiksmų atlikimą.

Pagrindinis veiksnys, nulemiantis delinkventų pasirinkimą tinkamų ar netinkamų viktimizuoti socialinių grupių ar individų- socialinė atstumas tarp delinkvento ir tų socialinių grupių ar individų. Konkretūs to pavyzdžiai- nerašyti imperatyvai, draudžiantys vogti iš draugų ar niekinti bažnyčią ar religinę atributiką tos konfesijos, kuriai priklauso pats delinkventas (Matza, Sykes: 1957, 666). Dažnai delinkventinis elgesys būna nukreiptas prieš, delinkventų požiūriu, “negerbiamas”, “nevertingas” socialines grupes, iš ko galima daryti prielaidą, jog patys nusižengėliai savo elgesį vertina kaip “blogą”, tačiau pateisinamą to “nusipelnusių” socialinių grupių atžvilgiu. Anot Matza'os ir Sykes, jei viktimizuojamos grupės yra atsirenkamos pagal tokius kriterijus kaip socialinė klasė, draugystė, etniškumas, amžius, lytis ir t.t., yra pakankamai pagrindo teigti, jog delinkvencija patiems nusižengėliams nėra neginčijama vertybė (Matza, Sykes: 1957, 667), nes kitaip ji nebūtų taikoma “nevertingoms” socialinėms grupėms.

4. Delinkventai nėra nejautrūs konformiškumo reikalavimams. Jaunieji nusižengėliai dažnai yra tampriai susiję su konvencionaliosios kultūros atstovais, tokiais kaip šeima, mokykla ir pan. ir jiems nėra „vienodai“, kaip jų elgesį vertina aplinkiniai. Anot Matza'os ir Sykes, yra didelė tikimybė, jog delinkvento šeima palaiko konvencionaliąsias visuomenės vertybes, netgi tuo atveju, jeigu jina pati įsitraukusi į delinkventinę veiklą, dažniausiai sutiks, jog tokia veikla nėra “gera”. Tuo tarpu teiginio, jog delinkvento apsisprendimą nusižengti, nepaliekant alternatyvaus pasirinkimo, nulemia jo artimiausia socialinė aplinka, nepatvirtina empiriniai duomenys. Kriminologai kritiškai vertina kai kurių tyrėjų teiginį, jog priemonės, kuriomis iš nepilnamečio reikalaujama konformiškumo ir kuriomis jis baudžiamas už nusižengimus,- tėvų ir institucijų bausmės, delinkventą tik skatina būti labiau atidesniu, atsargesniu tam, kad nebūtų “sučiuptas”. Jų nuomone, ne mažiau nei baimė būti sugautam, nepilnamečių nenusižengti motyvuoja ir internalizuotas reikalavimas elgtis konvencionaliai (Matza, Sykes: 1957, 667). kitas

argumentas, kodėl delinkventai negali išlikti kurti konformiškumo reikalavimui- paprasčiausiai, tai, jog jie tėra vaikai, kurių vertybės daugiau ar mažiau yra formuojamos suaugusiųjų, nuo kurių jie yra priklausomi, todėl naivu būtų manyti, jog nepilnamečiai yra pajėgūs sukurti savą subalansuotą vertybių sistemą. Tokia sistema be suaugusiųjų pritarimo ir palaikymo paprasčiausiai būtų pasmerkta žlugti. Akivaizdus faktas yra tai, jog vaikų vertybės yra bendrųjų, suaugusiųjų vertybių sudėtinė dalis ir šių vertybių išdava, todėl jos negali būti radikaliai priešingos pastarosioms (Matza, Sykes: 1957, 667).

Teigdami delinkvento neišskirtinumą nuo kitų visuomenės narių, Sykes ir Matza nurodo penkias neutralizavimo technikas, naudojamas sąitų su konvencinėmis vertybėmis susilpninimui (neutralizavimui), kurios būtinos tam, kad būtų atliktas taisyklėms prieštaraujantis veiksmas:

1. Atsakomybės neigimas. Paprastai susijęs su nenoru pripažinti atlikus neteisėtą veiksmą arba daliniu prisipažinimu neigiant savo kaltę ir apeliuojant į atitinkamas aplinkybes: „aš neturėjau kitos išeities“, „aš to nepadariau“ ir pan. Tačiau ši technika apima kur kas daugiau nei paprastą neigimą ir nenorą pripažinti pažeidimo. Tai gali būti ir apeliavimas į kur kas platesnes, nuo delinkvento valios nepriklausančias aplinkybes, tokias kaip "bloga" draugija, su kuria susibendravo nepilnametis, neprižiūrintys tėvai ir pan.
2. Žalos neigimas. Pripažįstamas neteisėto veiksmo atlikimas, tačiau neigiama to veiksmo sukelta žala. Tai susiję ir su socialinio teisingumo jausmu: „argi padariau ką nors blogo pavogdamas keletą litų iš milijonieriaus? Jis juk to net nepastebėjo, o man tie pinigai labai pravertė.“ Tačiau žalos neigimas gali būti susijęs ir su platesniu ir abstraktesniu kontekstu, nei vien tik akivaizdžios materialinės žalos atveju, pavyzdžiui gaujų tarpusavio santykių aiškinimasis naudojant smurtą ir manant, jog "tai mūsų tarpusavio, o ne visuomenės ir policijos reikalas" ir pan.
3. Aukos neigimas. Pripažįstamas veiksmo atlikimas ir jo neteisėtumas,

tačiau neigiamas aukos, kaip nukentėjusiosios pusės, statusas: „mušiau, nes jis to nusipelnė.“ Tai dažnai susiję su smurto panaudojimu prieš "kitokius", delinkvento nuomone, žmones, kurie nusipelno būti aukomis, pavyzdžiui "juk nieko blogo, jeigu mes primušėme tą vaikina, atvirksčiai, mes pasielgėme teisingai- jis juk toks niekšas."

4. Kaltintojų kaltinimas. Delinkventas pripažįsta savo veiksmo neteisėtumą, tačiau mano, kad elgesio prasme jis iš esmės nesiskiria nuo kitų žmonių, o ypač tų, kurie jį kaltina, nes, anot jo, visi žmonės padaro ką nors neleistino: „kokią teisę turite mane kaltinti- pasižiūrėkite į save“.
5. Apeliavimas į aukštesnes vertybes. Tai būtų galima palyginti su būtinuoju reikalingumu baudžiamojoje teisėje: padaryti vieną blogį tam, kad išvengtų kito, kur kas didesnio. Delinkventų atveju tai būtų neteisėtas veiksmas vardan kilnaus tikslo arba nedidelis blogis vardan didelio gėrio: „pavogiau bandelę, nes mano brolis neturėjo ką valgyti“ arba „sumušiau tą vaikina, nes norėjau apginti mergina, prie kurios jis kabinėjosi“.

Neutralizacijos technikos nėra vien tik delinkventų sukurtos savos subkultūrinės taisyklės. Veikia atvirksčiai- jos tėra modifikuota visuomenėje egzistuojančių neutralizavimo mechanizmų atmaina. Tai tik sustiprina subkultūros, kaip opozicijos konvencionaliajai kultūrai kvestionavimą-subkultūra, kad ir kokių pavidalu jina egzistuoti, vis dėlto yra ne atskiras, o giminingas dominuojančiajai kultūrai darinys. Delinkventų naudojamos neutralizavimo technikos gali būti nesunkiai įžvelgiamos ir visuomenės gyvenime bei jos sukurtoje baudžiamojoje teisėje. Tarkime, toks baudžiamosios teisės institutas kaip prisipažinimas, turintis teisinių pasekmių, delinkventų yra sėkmingai reversuojamas į atsakomybės neigimą- neprisipažinimą. Atsakomybės neigimas implikuoja ne tik nusižengėlio baimę ar nenorą prisiimti atsakomybės dėl neteisėto elgesio pasekmių- tai yra ir delinkvento vertybinis požiūris į savo veiksmus. Nors ir spaudžiamas bendraamžių, kuriems neteisėtas elgesys dažnai gali būti vyriškumo įrodymu, akistatoje su visuomene delinkventas nėra toks tikras dėl savo nuostatų tvirtumo- teigdamas, kad „aš neturėjau kitos išeities“ ar

„aš to nepadariau“, jis tarsi ir pats pasmerkia tariamai jam inkriminuojamus veiksmus, kratydamasis delinkvento etiketės. Paradoksalu, bet galima teigti, kad nusižengėlis kur kas plačiau, sociologiškiau vertina savo veiksmus nei palyginti siauros specializacijos baudžiamoji teisė, pripažįstanti kur kas mažesnę neteisėto veiksmo atlikimo kontekstą. Situacijos vertinimas delinkvento akimis- tai tos pačios teisės normų išplėtimas. Neigdamas žalą ir kaltindamas kaltintojus, delinkventas ne tik bėga nuo atsakomybės- jo požiūris apnuogina ir socialinės tvarkos bei ją palaikančių baudžiamųjų įstatymų nevisišką teisingumą ir neobjektyvumą- juk dauguma žmonių padaro „ką nors blogo“, tačiau baudžiamajo poveikio institucijos fiksuoja ne visus, natūraliai sukeldamos delinkvento pasipiktinimą. Nuoseklumo ir individualizuoto teisingumo principai yra pakankamai prieštaringi, kad paliktų vietos delinkventų savi-interpretacijai (Matza: 2004, 167). Nusižengimo neigimas savo esme yra tapatus teisiniam nusikaltimo paneigimui- net ir įvykdęs tam tikrą teisinių padarinių turinčią žalingą visuomenei veiksmą, asmuo ne visada pripažįstamas nusikaltėliu-t.y. kaltu dėl įvykdyto nusikaltimo. Tai įvyksta dėl teisinės nusikaltimo, turinčio tiek materialųjį, tiek psichologinį aspektus, sąvokos. Būtent psichologinis komponentas išplečia lengvinančiųjų aplinkybių, sudarančių prielaidas asmens teisiniam nekaltumui, spektrą. Nusižengiamumo subkultūra šiuo atžvilgiu įrodo esanti konvencionaliosios kultūros atšaka, nors ir netapati jai, bet vis dėlto ir nepriešiška, nes savo ideologiją ji kuria remdamasi plačiosios visuomenės vertybėmis, tik daugiau ar mažiau jas modifikuodama. Nusižengėlių naudojami savo veiklos pateisinimai iš principo yra tokie patys kaip ir paralelinės baudžiamosios teisės, tik kur kas labiau išplėtoti ir lankstesni, numatantys didesnę veiksmo laisvę nepilnamečiams delinkventams. Teisės numatytus tam tikrus, išimtinius atvejus, kada leidžiama nepaisyti įstajmo raidės, nusižengėliai paprasčiausiai multiplikuoja, nuleisdami įstajmo kartelę žemiau. Lengvinančios aplinkybės nusižengiamumo subkultūroje, anot Matza'os, yra pažeidimo neigimas, neteisingumo jausmas, rudimentinė delikto samprata ir papročio viršenybė. Nusižengimo neigimą ir paskatos (kaltės) nebuvimo įrodymą sudaro trys momentai: tai savigyna, nepakaltinamumas ir nelaimingas atsitikimas. Visos

šios sąvokos yra gerai žinomos baudžiamajai teisei ir sudaro nusikaltimo paneigimo ir atsakomybės už veiksmus nebuvimo- nekaltumo esmę.

Pirmiausiai paskata susijusi su ketinimu įvykdyti ir suvokti nusižengiamą ar nusikalstamą veiką. Nusižengėlio amžius gali būti lemiamas faktorius, rodantis paskatos nebuvimą teisiniu požiūriu- nepilnamečiai iki tam tikro amžiaus neatsako už savo veiksmus. Paskata susijusi ir su sveiku protu- priežastinio ryšio tarp uždrausto veiksmo ir „aš“ (valios) buvimu (Matza 2004, p.119).

Savigyna.

Jeigu pagal įstatymą puolimas paverčia savigyną niekine, tai nusižengiamumo subkultūroje puolimas dažnai priskiriamas prie gynybinių veiksmų ir gali būti panaudojamas kaip atsakas tiek į fizinį, tiek į žodinį veiksma, ko visiškai nepateisina konvencionalioji teisė- provokuojamam nusižengėliui kartais ne tik leidžiama, bet ir rekomenduojama pulti. Išplečiama ir teisėje vartojama „namų“ sąvoka. Nusižengėliams ji nesibaigia ties durų slenkstimi- tai gali būti ir kiemas, ir rajonas, kuriame jie gyvena. Savo teritorijoje delinkventai gaujų nariai gali sau leisti daug daugiau nei pvz svetimame rajone, kaip ir įstatymas numato didesnes teises veikti žmogui, esančiam savo namuose. Beje, jei baudžiamojoje teisėje kaip savigyna traktuojamas veiksmas dažniausiai būna individualus, tai nepilnamečių atveju tai dažniausiai būna grupinis veiksmas, "ginant" bendrą teritoriją. Lietuvos teisėsaugos turimais duomenimis, bendra teritorija yra vienas iš jaunimo grupuočių formavimosi pagrindų (Drakšienė, Drakšas: 2007, 86). Šią prielaidą patvirtina ir faktas, jog absoliuti dauguma nepilnamečių įvykdytų nusikalstamų veikų yra grupinės.

Nepakaltinamumas.

Nepakaltinamumas- viena iš slidžiausiai apibrėžtų ir reliatyviausių sąvokų baudžiamosios teisės žodyne. Tad natūralu, jog nepilnamečiai nusikaltėliai turi ypatingai didelę diskreciją nepakaltinamumo supratimui. Tačiau kartu tai yra ir labiausiai su delinkvento savęs vaizdiniu, paremtu vyriškumu ir ankstyva nepriklausomybe, nesuderinamas pasiteisinimas, delinkventams tarnaujantis kaip sąmoningas būdas išvengti atsakomybės, net ir pačiam netikint savo nekaltumu (Matza: 2004, 132). Nusižengėlių nepakaltinamumo būsenos supratimas apima ir

apsvaigimą nuo alkoholio ar narkotikų, kai tuo tarpu teisiniu atžvilgiu tai laikoma sunkinančia aplinkybe. Būtent alkoholio vartojimas ir apsvaigimas nuo jo nepilnamečiams yra ta lengvinanti aplinkybė, paneigianti kaltę dėl nusikaltimo ir paverčianti jį tiesiog veiksmu. Delinkventai iš esmės naudoja tuos pačius lengvinančių aplinkybių principus kaip ir baudžiamoji teisė, tik gerokai juos modifikuoja.

Nelaimingas atsitikimas.

Nelaimingo atsitikimo sampratą nusižengėlis išplečia papildydamas ją rizikos faktoriumi. Tiksliau būtų pasakius- jis eliminuoja riziką ir neatsargumą iš su įstatymu prasilenkiančių sąvokų žodyno. Įstatymas rizikingą elgesį jau savaime numato kaip neleistiną dėl padidėjusios „nelaimingo atsitikimo“ tikimybės, tačiau nusižengiamumo subkultūra su tuo nesutinka, rasdama tam savų argumentų: „rizika...arba implikuoja paskatą, arba ne“ ir „neatsargumas nėra nusikaltimas“ (Matza 2004, p.136). Nusižengėliai ne tik išplečia nelaimingo atsitikimo ribas, bet ir iškreipia šią sąvoką, įtraukdami į ją fatalizmą- suvokimą savęs, kaip pasekmės, o ne priežasties.

Visi šie būdai, anot Matza'os, padeda nusižengėliams epizodiškai neutralizuoti santykį su įstatymu ir morale vykdant delinkventinę veiką.

2. Neutralizacijos technikos: empirinis tyrimas

2.1. Kokybinio tyrimo aprašymas

Siekiant iliustruoti neutralizacijos teoriją, tyrimui buvo pasirinkta įstaigos, kuriose auklėjami arba patenka vienokius ar kitokius nusižengimus padarę ar linkę nusižengti vaikai: vaikų dienos centros, policijos nuovados (nepilnamečių reikalų pareigūnės), vaikų globos namai (į pastaruosius vaikai patenka ne tik netekę tėvų globos, bet ir dėl delinkventinio, probleminio elgesio, kai tėvams apribojamos tėvystės teisės dėl nesugebėjimo rūpintis vaiku ir pan.). Empirinis tyrimas darytas 2008 metų kovo- balandžio mėnesiais, respondentų paieškos, kontaktai su jais pradėti užmegzti kur kas anksčiau: 2007 metų spalio mėnesį imta bendrauti su vaikų dienos centro X

darbuotojais ir vaikais (Interviu B), su vaikų globos namais tyrėjas bendradarbiavo dar anksčiau dirbdamas savanoriškais pagrindais (Interviu F, G ir H). Su kitų įstaigų darbuotojais kontaktai užmegzti ir tyrimai atlikti 2008 metų kovo- balandžio mėnesiais: policijos nepilnamečių reikalų inspektore (Interviu A), vaikų dienos centro Y darbuotoja- psichologe (Interviu C), jaunimo mokymo centro darbuotoju- psichologu (Interviu E), vaikų dienos centro Z socialine darbuotoja (Interviu D). interviu truko nuo 30 iki 70min, ir buvo pusiau struktūruoto pobūdžio, pagal iš anksto paruoštas interviu gaires:

Pusiau struktūruoto interviu gairės (interviu išrašai pateikti prieduose)

Delinkvencijos problema

Su kokiais nepilnamečių padaromais nusižengimais dažniausiai tenka susidurti?

Išsisukinėjimo būdai (neutralizacijos technikos).

Kaip patys nepilnamečiai interpretuoja savo įvykdomus nusižengimus?

Į kokias “lengvinančias” aplinkybes dažniausiai apeliuoja? Gal paminėtumėte konkrečius atvejus?

Kaip interpretuoja ne tik žodžiais, bet ir viduje, ką galima numanyti?

Neutralizacijos technikos pagal D. Matza

Atsakomybės neigimas

ar būna, kad nepilnamečiai, teisindamiesi dėl delinkventinio elgesio, jaučiasi esantys aplinkybių aukomis? Apeliavimas į tokias aplinkybes, kaip “neprižiūri tėvai”, “blogi draugai” ir pan.? Pvz.: sumuša kartu su draugais praeivį ir teisinasi tuo, kad “reikia pritapti prie draugų, visi taip darė” ir pan.

Žalos neigimas

ar visada pripažįsta ir suvokia, kad jo veiksmas yra žalingas, ar mano, jog “čia nieko tokio”? Kokie tai atvejai? Pvz.: pavagia ką nors ir sako, jog “tas žmogus ir taip daug turi”.

Aukos neigimas

ar apeliuoja į tokias aplinkybes, jog nukentėjusysis “pats kaltas, taip jam ir reikia”? Pvz.: sumuša bendraamžį už tai, kad šis juos paskundė.

Kaltintojų kaltinimas

ar apeliuoja į tokias aplinkybes, kad “kokią teisę turite man aiškinti, teisti, patys būdami nešventi”? Pvz.: mokykoje pagauna rūkančius ar vartojančius alkoholį, o jie atremia, kad “jūs patys juk geriate/ rūkote”

Apeliavimas į aukštesnes vertybes

ar nusižengiamą veiksma bando pateisinti tuo, jog nenusižengdamas būtų “išdavęs draugus” arba nusižengiamu veiksmu buvo pasiekti svarbesni tikslai nei normų laikymasis?

Atsižvelgiant į darbe iškeltus tikslus bei uždavinius, interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios, darbuotojų manymu, delinkventinio elgesio apraiškos yra paplitę jaunimo, su kuriais jiems tenka dirbti, tarpe; kokius pasiteisinimo, išsisukinėjimo būdus dažniausiai naudoja nepilnamečiai savo delinkventiniam elgesiui pateisinti; ar naudojami išsisukinėjimo būdai sutampa su D. Matza'os pateiktomis neutralizacijos technikomis; ar D. Matza'os pateikiamos neutralizacijos technikos atpažįstamos nepilnamečių, su kuriais tenka bendrauti respondentams, tarpe. Interviu sudaro trys blokai, tačiau pagrindiniai yra pirmasis ir antrasis, o trečiasis buvo sudarytas kaip pagalbinis tam atvejui, jei antrajame bloke nebūtų pasiekti darbo uždaviniai, tai yra, neišryškėtų neutralizacijos technikos. Todėl ir interviu analizuojama skiriant jį į du blokus, antrąjį ir trečiąjį sujungiant į vieną. Pirmajame bloke respondentų buvo prašoma papasakoti, su kokiais nusižengimais jiems dažniausiai tenka susidurti ir kokias technikas vaikai naudoja savo atsakomybei už neleistiną elgesį sumažinti arba visai pašalinti, t.y., į kokias “lengvinančias aplinkybes” dažniausiai apeliuoja nusižengę nepilnamečiai. Prireikus buvo pateikiamos konkretnės, su tam tikra neutralizacijos technika susijusios situacijos ir buvo prašoma respondentų pakomentuoti, kiek tokios technikos yra būdingos vaikams. Didesnėje interviu dalyje technikos išryškėdavo jau antrojoje pokalbio dalyje, todėl pateikiamos papildomos situacijos (trečioji dalis) tik patvirtindavo (dažniausiai) antrojoje dalyje išryškėjusias technikas, retesniais atvejais, kai technikos antrojoje pokalbio dalyje neišryškėdavo, jas išryškinti, iškristalizuoti padėdavo trečioji pusiau struktūruoto interviu dalis. Buvo siekiama atsakyti ne tik į klausimą “ar nepilnamečiai naudoja D. Matza'os ir G. Sykes įvardintąsias technikas”,

bet ir į klausimą “kokias technikas jie naudoja apskritai savo delinkventiniam elgesiui pateisinti ir sąsajoms su įstatymu ir visuomenės normomis nutraukti/susilpninti”.

2.2. Interviu analizė

2.2.1. Dažniausiai pasitaikantys nepilnamečių nusižengimai

Nors respondentai buvo pasirinkti skirtingi pagal savo santykį su delinkventinio elgesio vaikais- nuo policijos pareigūnės, kuri su nepilnamečiu bendrauja tik šiam įvykdžus nusikaltimą iki vaikų namų auklėtojos, kuri su vaikais bendrauja daug intensyviau ir betarpiškiau, nurodytos delinkventinės veiklos buvo labai panašios. Vagystės buvo paminėtos visų respondentų, tačiau ne visur jos buvo dominuojantys pažeidimai. Vaikų dienos centro Y ir jaunimo mokymo centro darbuotojai vagystes nurodė kaip nedominuojančius, rečiau pasitaikančius nusižengimus. Įdomu tai, kad abu šie respondentai buvo psichologai (visi likusieji respondentai turėjo ne psichologijos srities išsilavinimą ar bent jau jų pareigos buvo ne psichologai, o socialiniai darbuotojai, nepilnamečių reikalų inspektoriai ir vaikų namų auklėtojai), galbūt todėl jų dėmesio centre buvo įvairūs drausminiai, su nepilnamečio asmenybe susiję pažeidimai, tokie kaip rūkymas ir alkoholio vartojimas. Nepilnamečiai, su kuriais bendrauja C ir E respondentai- psichologai, yra labai skirtingo amžiaus: C dirba su vaikais nuo 7 iki 12 metų, kai tuo tarpu jaunimo mokymo centre, kuriame dirba E, mokosi paaugliai nuo 16-17 metų, todėl akcentavimas labiau asmenybei ir sveikatai žalingų veiksmų galėtų būti siejamas būtent su profesiniu požiūriu:

„Yra tokie dalykai, jo. Buvo neseniai tokia padėtis, kai 10 metų mergaitė bandė parūkyti, ir kiti berniukai jai pridedė. Tai ji po to sakė, kad rūkė, nes jai pridedė. Tai suprask, kad jie kalti, tie, kur pridedė“ (C).

„Tai tarpusavio santykiuose dažniausiai susipyksta dėl erdvės, dėl žaislų, vieni su kitais nepasidalina. Dėl erdvės..nes aš čia kalbu ne apie paauglius, bet apie vaikus nuo 7 iki 12 metų“ (C).

„Nusižengimai tai standartiniai, aš nežinau kaip kitose organizacijose, bet pirmas dalykas čia yra melavimai ir tada drausminiai nusižengimai. Mūsų reglamentuotos

tvarkos nustatytų taisyklių laužymas. Tarkim alkoholio vartojimas, arba vaiko neatvykimas į mokymo vietą“ (E).

Kaip jau minėjau, vagystės šių respondentų buvo nurodytos kaip antraeiliai, nedominuojantys nusizengimai:

„Aišku, būna tokių situacijų, kai nesiklause pasiima, tarkim, „mobilų“, nu draugo mobilųjį, o mobilus tai yra daiktas toks, labai asmeninis...“ (C).

„Būna fizinės agresijos atvejų- įrangos sulaužymas, pora atvejų buvo vagystės. Vyrauja tokie smulkūs nusizengimai- didelių nėra“ (E).

Tuo tarpu absoliuti dauguma, 6 iš 8 respondentų vagystes įvardino kaip vieną iš dominuojančių nepilnamečių nusizengimų kartu su plėšimais ir chuliganizmu. Policijos pareigūnės ir vaikų dienos centrų darbuotojos vagystes minėjo apskritai, nedetalizuodamos:

„dažniausiai būdavo įvykdę smulkias vagystes arba chuliganizmo aktus- muštynes: “Šiuo atveju tai būtų muštynės tarpusavyje ir smulkios vagystės” (A).

“Dažniausiai tai būna telefonų vagystės, tai čia jau didžiulis procentas ir apskritai vagystės” (B).

“Tai jei čia būtų centre, tai būtų smulkios vagystės, čia pagrindiniai” (D).

Vaikų namų auklėtojos pateikdavo ir konkretesnių, detalesnių pavyzdžių, diferencijuodamos skirtingas vagysčių ir plėšimų rūšis pagal nepilnamečių amžių ir turimus “įgūdžius”:

“Daugiausia vagystės, plėšimai- iš vaikų, iš suaugusių. Pradėdami plėšia tašes, kioskų vagystės. Tarpusavio konfliktai” (F).

“Tai žinokit, tie mažesnieji vaikai, 12-13 metų, nu tam tarpe, kurie žino, kad jie nebus nu baudžiami: jiems baudžiamos bylos nutrauktos, civiliniai ieškiniai prieteisiami globos namams. Tai daugiausiai ką daro: vagystės, spaudos kioskelių apiplėšinėjimai, šiaip vagystės iš sandėliukų visokių” (G).

“Nu didesni vaikai, vat jie pasakoja, pavyzdžiui, žmogų- vat jaučia, kad truputėlį išgėręs, jie deda per kojas, iš užpakalio prieina ir tie, kurie stipresni, deda per kojas, žmogus nu ką..nesitiki jis, nuvirsta.. ir jie tada supuola ir iškrausto iš kišenių viską, ką randa” (G).

Profesionalumas ir delinkventinio elgesio mokymasis, atrodo, būdingas vaikų namų

auklėtiniams, ir tokie nusižengimai, kaip alkoholio vartojimas ar rūkymas jų auklėtojų net neminimi kaip nusižengiamas elgesys, veikiau tai- norma tapusi kasdienybė, nublankstanti prieš rimtesnius pažeidimus:

"O kuris yra toks suktas, gražiai akytes nutaiso – nu, auklėtoja, paskolinkit litą.. Jis nori ten tų čipsų ar ko. Dažniausiai tai aišku rūkyt prireikia, nes rūko tai tikrai visi be išimties. O kaip auklėtojas gali skolint pinigų rūkymui. Čia yra absurdas. Mes irgi prieš rūkymą, prieš narkomaniją ir prieš visa kita. O kas dar – melagystės. Pastoviai, kiekvienoj situacijoje. Pavyzdžiui nori išeiti, susiskambina, turi beveik visi tuos mobilius. Aišku jie irgi yra vogti. Susiskambina su miesto draugais, jie ten organizuoja ką nors" (H).

Vieno inerviu metu su vaikų globos namų auklėtoja metu buvo paminėtas ir toks delinkventinis elgesys, kaip valkatavimas ir elgetavimas, tiesa, susijęs su kitų nepilnamečių delinkventiniu elgesiu- duoklės iš jaunesniųjų reikalavimu:

"Na o pabėgę jie arba valkatauja, arba ubagauja, eina į kavines, prašo žmonių pinigų, o po to neša vyresniesiems duoklę" (F).

Vaikų tarpusavio konfliktai, santykių aiškinimasis naudojant smurtą, drausminiai pažeidimai daugiau buvo minimi respondentų, dirbančių vaikų dienos centruose:

„Taip pat yra silpnescio arba mažescio grasinimas, kartais būna susistumdo, susimuša. O kiti tai būtų tokie smulkesni- neklausymas, atsikalbinėjimas, nedarymas to arba darymas priešingai, ką sako darbuotojai ar savanoriai, taip pat jų užgauliojimas ir ignoravimas, nesivaldymas, agresyvus elgesys, ten visokių daiktų mėtymas ir laužymas“ (D).

Apibendrinant galima pasakyti, jog teisiniai pažeidimai labiau buvo akcentuojami policijos pareigūnių ir vaikų globos namų auklėtojų, tuo tarpu vaikų dienos centrų darbuotojų minimi pažeidimai labiau buvo drausminiai ir tarpusavio santykių aiškinimasis.

2.2.2. Neutralizacijos technikos

Atsakomybės neigimas

Atsakomybės neigimas, pirmoji iš penkių D. Matza'os ir G. Sykes įvardinta neutralizacijos technika buvo identifikuota visuose aštuoneriuose interviu. Dėl technikos įvairiapusiškumo ir "populiarumo" atsakomybės neigimui analizėje skiriama daugiausia dėmesio. Iš interviu analizės aiškėja, jog primityviausios šios technikos atmainos yra būdingos gana stiprų ryši su tėvais- konvencionaliosios kultūros atstovais- turintiems delinkventams, nusižengiantiems pirmą kartą ir "atsitiktinai":

„Jiems labai gėda tiesiogiai prisipažinti tėvams, kad įvykdė vagystę, visada teisinasi, kad įvyko nesusipratimas, jie negali tiesiog pripažinti... na, paprastai stengiasi likt nekalti tėvų akyse“ (A).

„jeigu matosi, kad vaikai nesutaria su tėvais, jaučiasi tiesiog, kad.. kaip pasakyt..kad tie, kurie nesutinka su tėvais, tai jie visiškai „nepergyvena“ dėl to, ką padarė, tokią kaip pikdžiugą jaučia, kad „va, aš tai padariau, man tas pats“, jaučiasi toks..kai atvažiuoja tėvai pasiimti, tai labai matosi: jeigu santykiai geri tarp vaikų ir tėvų, matosi, kad vaikai „pergyvena“ dėl savo elgesio ir matyt, kad jiems labai gėda, ypač jeigu, sakau, gerai besimokinantis vaikas papuola pas mus, o tiems, kurių ryšiai prarasti, matosi, kad jiems visiškai vienodai, net nėra kaip pasakyt, kad „va, dėl tavo veiksmų dabar kentės tėvai“, nes jis net džiaugsis, kad „va, taip jiems ir reikia“ (A).

Ir atvirkščiai- sudėtingesnės, "išmanesnės" atsakomybės neigimo atmainos naudojamos tų delinkventų⁷, kurių ryšiai su tėvais nėra labai stiprūs arba visai nutrūkę, kaip kad vaikų globos namų auklėtinių. Atsakomybei sušvelninti apeliuojama į kur kas platesnius, su visuomenine tvarka, laikmečiu susieti pasiteisinimai, kartais kaip lengvinančią aplinkybę nurodant ir tokį faktorių, kuris baudžiamojoje teisėje laikomas sunkinančia aplinkybe:

“Na čia vieną kartą žmogui atėmė laikrodį, pinigų ištraukė ir dar sumušė. Tai sakau, ar jūs turite sąžinės? Sako, girtas buvau- gal ne girtas nebūčiau taip daręs” (F).

“Kai kurie jaučia, savyje vis viena žino. O kitam sakai, kad nedarytų to, ko patys nenorėtų, kad jiems darytų, o jie tik nusijuokia ir paaiškina, kad toks laikmetis, kad

⁷ Kadangi interviu buvo atlikti ne su pačiais nepilnamečiais, o su suaugusiais įvairių sričių su vaikais dirbančiais specialistais, darbe pateikiamos delinkventų nuomonės, pasisakymai yra antriniai duomenų šaltiniai.

tokie laikai” (F).

Anot T. Hirschi, socialinių ryšių stiprumas garantuoja tai, kad individas laikysis visuomeninės tvarkos ir nelaužys taisyklių. Įsipareigojimas artimiesiems- vienas iš svariausių delinkventinio elgesio stabdžių. Ir atvirkščiai- nutraukti socialiniai ryšiai tampa tiesiogine neutralizacijos sąlyga ir nepilnametį pastūmėja delinkvencijos upės link:

“Tai jisai sako „ai,žinokit..anksčiau, kai močiutė mane imdavo, tai buvo kažkoks stimulus, kad būt geresniam, kad močiutei padėti. O dabar, kai neima mane močiutė, tai ką man daryt..“. Nu kažkoks stimulus būdavo. Ir jis grįždavo po savaitgalio, tai visai kitas vaikas, nu pabuvęs aplinkoj geroj” (G).

Anot D. Matza'os, iš daugybės nusižengiamumo subkultūrai būdingų situacijų egzistuoja viena, kurioje jaunasis delinkventas atsiskleidžia kaip ypač ištikimas subkultūros šalininkas- su opoziciniu konvencionaliajai kultūrai požiūriu ir nuoširdžiu tikėjimu subkultūros siūlomomis vertybėmis. Tai- draugijos situacija (Matza, 2004: 92). Ne mažiau nuoširdus šioje situacijoje atrodo ir atsakomybės neigimas, kai, delinkvento manymu, individuali atsakomybė ištirpsta gaujoje, o kolektyvinis veiksmas negali būti sutapatinamas su individualiu:

“Kitas dar dalykas, kad sako “ne aš vienas jį mušiau- jei kiti daro, o kodėl man tada nedaryti?”. Jeigu jau visi mėtė į jį sniego gniūžtėmis, tai ir aš mėčiau, tai “juk visi tai darė, tai prie ko čia aš? Tai aš tada nekaltas”. Nu tas toksai yra, kai kartu ką nors daro, ir vienas pagaunamas už rankos, tai “prie ko čia aš?” (D).

“Nu pasakymas, kad “kiti darė, tai ir aš dariau” tai tikrai būdingas, bet tai galbūt būdinga labiau tiems mažesniems, didesni, pavyzdžiui, jei eina mušti, tai jie daugiau pagalvoja. Jiems toks būdingas..kad jei nesielgi taip, kaip kiti, jei nesugebi taip padaryti, tai pats tada “gausi”” (D).

Draugijos situacijoje dauguma delinkventinių veiksmų yra suvokiami kaip norma, kasdienybė. O kasdien atliekamas poelgis iš tikrųjų “rizikuoja” tapti norma, ypač jei kontaktas su konvencine kultūra yra minimalus:

„Bet, pavyzdžiui, kas liečia chuliganizmą nedidelį, kaip, pavyzdžiui, kaip visi pripratę keiktis, tai visi save pateisina, „tai jau čia kasdienybė mūsų, jau čia visi taip daro, tai kas čia blogo“, ir jiems sunku įrodyti, kad čia yra pažeidimas, jie nenori sutikti. Ir tas

pats yra su muštinėmis, irgi pripratę muštis tarpusavyje nuo pat mažens, ir labai sunkiai sekasi išgyvendinti tai.“ (A).

Draugijos situacijoje ypač išryškėja nerašyti grupės narių įsipareigojimai subkultūrai. Nerašyti, tačiau atkuriami iš užuominų, nepaisant to, kad užuominos gali būti suprastos ir klaidingai (Matza, 2004: 94). Dauguma negali klysti, o grupė juk ir yra dauguma, bent jau aukos, į kurią nukreiptas delinkventinis elgesys, atžvilgiu:

„jinai tarsi iš tokio noro tarsi užmegzti kontaktą, jinai tai daro kažkaip netinkamu būdu, ir tai juos labai nervuoja. Ir jie dar yra grupė, ir jeigu pamatys mane su ja bendraujant, tai „aš irgi būsiu toks pat kvailas“, tai geriau jau „užvaryti“ ant jos pirmam, ir ji vistiek bus pati kalta.”, „Jo, grupės įtaka labai jiems stipri: „jei aš nedarysiu taip, kaip daro „chebra“, tai būsiu „ne chebra“” (D).

Nors dažnai dominuojančios kultūros atžvilgiu besistengiantys užimti opozicinę laikyseną, delinkvencijos subkultūros šalininkai, kartais patys to nenujausdami, remiasi tos kultūros esminėmis normomis. Tokiu atveju nusižengėlis atsiduria gana paradoksaliaje, netgi šiek tiek ironiškoje situacijoje, kai, teigdamas savo opoziciją įstatymui, realiai jis pats remiasi tuo įstatymu, tiesa, šiek tiek jį išplėsdamas ir modifikuodamas arba tiesiog juo piktnaudžiaudamas. Nepilnamečio neatsakomybė už tam tikrus teisinius pažeidimus, numatyta baudžiamojoje teisėje, suponuoja, jog žmogus, atlikęs įstatymu uždraustą veiksmą, nėra traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, jei jis yra nepilnametis. Nusižengėliai šį amžiaus ir atsakomybės ryšį tiesiog apsuka kita puse, chronologine tvarka: ne „įstatymo pažeidimas- neatsakomybė“, o „neatsakomybė ir jos pasekmė- įstatymo pažeidimas“. Tačiau toks piktnaudžiavimas baudžiamosios teisės normomis būdingas labiau į delinkvenciją įsitraukusiems ir jau su policija „reikalų turintiems“ nepilnamečiams. Savaime suprantama, tam, kad perprasti baudžiamosios teisės normas ir jos delinkvencijai suteikiamas spragas, būtinas glaudus kontaktas su šios teisės šakos atstovais:

„faktiškai tai gal jie ir suvokia, kad tai jie padarė, bet tai šiuo atveju, pavyzdžiui, žino, kad atsakomybė, administracinė, jiems kyla tikrai nuo 16m., ir tie, kurie vagia jau n-tą kartą, tai jie taip- jie visiškai nepergyvena, nes žino, kad tėvai už juos atsakys, na taip savotiškai baudžia tėvus savo elgesiu.“ (A).

„Nu tai yra ir nuo 14 metų straipsniai, kur atsakomybė pilna. Bet tai jie vistiek žino,

kad „aš nepilnametis“, kad..”; “Kad už mane atsakingi tėvai, supranti, o pilnametystė jau yra ta riba, kada tu turi jau suprast: arba tu jau kaip nusikaltėlis, arba tu turi sustot. *Kažką jau gyvenime daryt*” (B).

Subkultūros nusižengėlių iškreiptas ryšys su įstatymu gali tapti toks glaudus, kad, atrodytų, būtent įstatymas, pats to nenorėdamas ir nubrėžia nusižengiamos veiklos pobūdį, nulemia, kokie nusižengimai bus atliekami:

“..tie mažesnieji vaikai, 12-13 metų, nu tam tarpe, kurie žino, kad jie nebus nu baudžiami: jiems baudžiamos bylos nutrauktos, civiliniai ieškiniai priteisiami globos namams. Tai daugiausiai ką daro: vagystės, spaudos kioskelių apiplėšinėjimai, šiaip vagystės iš sandėliukų visokių” (G).

“Jie prisiima atsakomybę, nes žino, kad nenukentės. Kai kurie turi po dešimt, po dvylika, po penkiolika tokių bylų. O policija į visa tai žiūri labai lengvai ir parašo mums atsakymą, kad byla nutraukta, o šitie vyresnieji triumfuoja ir jie stengiasi tuos mažiukus pakišti” (G).

“Mažiukų pakišimas” liudija ne tik apie subkultūros brolybę, nors ir ne visada savanorišką. Tai reiškia ir subkultūros tradicijų tęstinumą: pakištinis anksčiau ar vėliau patirs neteisingumo jausmą, kuris galės būti atstatytas tik sekant subkultūros tradicija ir darant tolimesnius nusižengimus, bet jau “ne savo rankomis”. D. Matza'os pastebėtomis baudžiamosios teisės spragomis puikiai pasinaudoja “labiau pažengę” subkultūros nusižengėliai:

“Jie labai lengvai sugeba išlaviruoti, išsisukti. Jie jau specialistai- svetimom rankom padaro nusikaltimus, o patys lieka nekalti. Kartais net auklėtojai nesusitvarko, o pasako palaukit, Marius tuoj ateis iš karto nurimsta. Jau net fiziškai bijo” (G)

“jeigu žino, kad kompanijoje buvo vaikų iki keturiolikos metų, jie tą puikiai žino ir stengiasi, kad tas vienas prisiimtų kaltę visą” (G).

Tiesa, tokie racionalizuoti, “išmanūs” mechanizmai būdingi nusižengėliams, kurių subkultūra labiau artima delinkventų, o ne delinkvencijos subkultūrai, tai yra, jos narių pasirinkimas, nusižengti ar ne, yra apribotas maksimaliai, tačiau ne tokiai tvirtai ir ne taip hierarchizuotai arba ir visai nehierarchizuotai delinkvencijos subkultūrai toks išankstinis vaidmenų prisiėmimas ar priskyrimas nėra būdingas:

„na, jie teisinasi, kad „mane privertė“, bet..čia vienas iš pateikiamų melų, tarp kitko,

kad „mane privertė, tas ir tas mane privertė pavogti, kitaip sakė, kad primuš“, bet kai pradedi daugiau kalbėti, tai paaiškėja, kad tų vienu vertėju, prievartautojų kaip ir nebuvo, tiesiog žmogus bando pasiteisinti, nes jam gėda pripažinti, kad jis taip pasielgė“ (A).

„čia ne aš, čia jisai man liepė, jisai pasakė, kad nesužinos kiti“ arba „kaip aš galiu neit, jei jisai ten pasiūlė“, ir dažniau vaikai taip aiškina, kad „čia ne aš kaltas, o ten mano draugas ar mano draugė“, čia yra tokių vaikų, ir mergaičių yra: jie niekada nekalti, kaltas kas nors kitas. Bet tokie vaikai, jie labai skiriasi nuo kitų vaikų charakterio... netvarkingumu, supranti?“ (B).

“Neturėjimas ką prarasti”- taip būtų galima pavadinti neutralizacijos techniką, naudojamą bešeimių delinkventų. Tam neprieštarautų ir T. Hirschi socialinės kontrolės teorija: socialinių ryšių su konvencine kultūra neturėjimas delinkventui padaro ją minimaliai vertinga ir sektina. Tokiu atveju subkultūra užima tą tuščią terpę, pasiūlydama nepilnamečiui jei ne opozicines, tai bent jau alternatyvias vertybes. Todėl dėsninga, jog tokia atsakomybės neigimo technika būdinga vaikų globos namų auklėtiniams:

“Palyginus su tais vaikais, taip, jie jaučia tą skirtumą. Bet jie užtat jaučiasi pranašesni tame, kad fizinę jėgą gali naudoti“ (H).

Kaip galima matyti iš analizės, atsakomybės neigimo technika yra labai "populiari" delinkventų tarpe ir turi daugybę atmainų. Tai būtų galima paaiškinti ir tuo, jog ši technika yra labai plati (tarkime, palyginus su tokiomis technikomis kaip aukos neigimas ir žalos neigimas), apimanti daugybę galimų pasiteisinių: nuo elementaraus “tai ne aš, aš to nepadariau” iki apeliavimo į įvairiausias, nuo delinkvento valios nepriklausančias aplinkybes.

Žalos neigimas

Žalos neigimas atliktuose interviu buvo mažiausiai delinkventų naudojama neutralizacijos technika. Tik dviejuose iš aštuonių interviu ji buvo patvirtinta pilnai,

likusiuose šešiuose- tik iš dalies. Vaikų globos namų auklėtinių žalos neigimo technikos dalinį atmetimą galima būtų paaiškinti tuo, kad retą šios technikos naudojimą kompensuoja ypač gerai išstobulintos ir stiprios atsakomybės neigimo, kaip jau minėjau, kaltintojų kaltinimo ir apeliavimo į aukštesnes vertybes technikos, apie kurias kalbėsiu vėliau. Be to, atliekant interviu analizę, apskritai galima pastebėti, jog pastarosios dvi technikos yra labiau būdingos “pažengusiems” delinkventams, labiau nusižengėlių, o ne nusižengiamumo subkultūros atstovams.

Kaip jau minėjau, interviu, kuriuose žalos neigimo technika nebuvo pilnai patvirtinta, ją išstūmė (kompensavo) kitos technikos, tokios, kaip apeliavimas į aukštesnes vertybes. Tačiau “aukštesnės vertybės” sąvoka yra gana neapibrėžta: ar tai, ką “aukštesne vertybe” įvardina didžioji dalis visuomenės, tinka ir delinkventui? Ir taip, ir ne. “Ne”, nes aukštesne vertybe, bent jau aukšta pakankamai, kad nusverti nusižengimu padaromą žalą, delinkventas gali laikyti paprasčiausiai savo asmeninį interesą:

“Tai jam neįdomu, gal jinau skurdžiau negu jisai, jam neįdomu. Jis pirmą kartą ją pamatė, čia jo mąstymas: „o kodėl, jeigu man reikia pinigų, tai koks skirtumas, iš kokios šeimos ta mergaitė?” (B).

Ir “taip”, nes dažniausiai tas interesas būna susijęs su visuomenėje pripažintų vertybių- madingų drabužių ar paprasčiausių traškučių- įsigijimu ir tiesiog, kaip bebūtų paradoksalu, noru būti “tokiais, kaip visi”. Vaikų globos namų auklėtiniams labiau būdingas inovacinis konvencinės kultūros iškeliamų vertybių pasiekimo kelias, kai vertybės priimamos, tačiau kelias joms pasiekti pasirenkamas nekonvencinis (Merton: 1997):

“Nu nelabai žinokit, jie dažniausiai aiškina, jei ten būna pavogę ką ar panašiai, tai jie sako „o už ką mums traškučių nusipirkt?“ ar ko kito, nu dažniausiai tai cigarečių, tai ir taip pasako.” (G)

“Jie teisinasi dėl vagysčių. Sako auklėtoja, bet kaip mums gyventi. Kaip jiems gyventi, iš tikrųjų. Jie mato kaip rengiasi kiti vaikai gatvėse, jie mato, kad kiti vaikai turi mobilius, kad valgo kada nori ir ką nori, kaip normaliose šeimose. O čia jie nuo skambučio iki skambučio gyvena. Ir čia tiesiog vyrauja kova už būvį” (H).

Technikos pasitvirtinimas iš dalies reiškia, jog vienose situacijose respondentai jos nepatvirtino ir buvo linkę paneigti, tačiau kitose situacijose vis dėlto šią techniką buvo

galima atpažinti, situacijoje, kur visišką nesidomėjimą aukai padaroma žala vis dėlto pakeičia nerūpestingas tos žalos, kaip menkavertės, neigimas:

„Dar- mūsų auditorijoje šitoj, jiems normalus atvejis, kad, tarkime, mes esam draugai, o mano draugui kažkas ten neatidavė skolos“ arba „mes neturim pinigų, bet norime nueiti į kiną ar kažką nusipirkti, o tas turi. Nu koks skirtumas, nenusipirks sau kokio pyragėlio arba ko nors nepavalgys, juk jo tėvai turtingi ir panašiai“, čia vėl jų mąstymas“ (B).

Interviu, kur žalos neigimo technika buvo patvirtinta tik iš dalies, išsiskyrė dvi šios technikos atmainos: materialinės žalos neigimas, kuris, anot respondentės, nėra būdingas delinkventams:

„Nu tai taip, be abejo, kad tai galima tokia pozicija, nes vaikai truputėlį kitaip žiūri, vertina tą nuosavybę, ir, aišku, save lengviau pateisinti tuo atveju. Nors negaliu pasakyti, kad praktikoje buvę, jog apvotų tik labai turtingus: dažniausiai tik menkai pažįstamus, ir nevertingus daiktus vagia. Tiesiog vagia, kas jiems yra lengviau prieinama“ (A).

ir žalos visuomeninei tvarkai, nusistovėjusios elgesio normoms neigimas, kuris, anot respondentės A, labiau būdingas nusižengusiems nepilnamečiams. Draugijos situacijoje dauguma delinkventinių veiksmų yra suvokiami kaip norma, kasdienybė. O kasdien atliekamas poelgis iš tikrųjų “rizikuoja” tapti norma, ypač jei kontaktas su konvencine kultūra yra minimalus:

„Bet, pavyzdžiui, kas liečia chuliganizmą nedidelį, kaip, pavyzdžiui, kaip visi pripratę keiktis, tai visi save pateisina, „tai jau čia kasdienybė mūsų, jau čia visi taip daro, tai kas čia blogo“, ir jiems sunku įrodyti, kad čia yra pažeidimas, jie nenori sutikti. Ir tas pats yra su muštynėmis, irgi pripratę muštis tarpusavyje nuo pat mažens, ir labai sunkiai sekasi išgyvendinti tai“ (A).

Kai kuriuose interviu žalos neigimo technika pasitvirtino labai silpnai- jauniems delinkventams, norintiems patenkinti savo, o kartu ir konvencinės kultūros peršamus poreikius, atrodo, menkai terūpi, kiek svarbi aukai yra padaroma žala. Kita vertus, plačiąja prasme jie patys save linkę laikyti aukomis, stigmatizuota socialine grupe, todėl žala, padaroma tiems, kurie gyvena vaikų globos namų, nublanksta prieš naudą ir siekius tapti tokiais:

“Kai pakalbi, kartais kaip tik sako, kad ten gal paskutiniai pinigai- ėjo nusipirkti duonos, pieno. Tada jau pagalvoja, kad gal iš tokio ir nereikėjo atimti. Bet čia reti atvejai tokie. O jie daugiausia iš savo bendraamžių plėšia, iš mažesnių už save” (F).

“Jiem atrodo, kad tie kiti turi šeimą, tai kitaip gyvena negu jie- truputį geriau” (F).

“Kitiems vaikams tėvai nupirks, o jiems kas nupirks? Globos namai ką duoda čia, jiems netinka, sako „eikit, kas tokius dabar nešioja, juk nemadingi“. Kodėl kiti vaikai gali turėti, o jie ne? Jie taip mąsto” (G).

Baudžiamajoje teisėje nusikalstama veika laikoma ne tik pats uždraustas veiksmas. Svarbu ir to veiksmo sukeltų padarinių dydis ir reikšmė. Taip tas pats veiksmas vienomis aplinkybėmis gali būti laikomas nusikalstamu, o kitomis- jau ne. Taip atsiranda slidi terpė tarp pasiskolinimo- pavogimo, prisilietimo ir smūgio, tyčios- netyčios, užpuolimo- savignyos ir t.t. Tokius kiekybinius ir kokybinius ribos tarp neleistino veiksmo ir nekalto atsitiktinumų galima pastebėti ir nepilnamečių tarpe:

“Dažnai jie su tuo faktu nenori sutikti, jie tiek linkę ieškoti visokių kabliukų, ir tie kabliukai būna tokie, nu va, pavyzdžiui, sako “taigi aš nesikeikiau”- jam sakoma “tu keikeisi- pažiūrėk, tu turi tris taškus”,- “o tai čia pora kartų pasakiau, kas čia tokio”” (D).

“Arba: “tu susimušei”,- “ne, aš nesusimušiau”,- “bet tu juk jam trenkei”,- “o, tai čia truputėlį, ten per galvą tik su delnu”, nu tokių tada labai prasideda, kiek galima, kiek negalima, kad “jo, padariau veiksma”, bet jis nėra toks blogas, kaip jūs čia manote. Tada su vagystėmis būna labai tokių atvejų, kad, jeigu paėmė iš ko nors kokį daiktą, nu čia su smulkiomis tokiomis, tai irgi dažniausiai “nu, tai čia daug buvo”, “nu, tai čia...niekieno yra”, čia maždaug “ėjau pro šalį, radau, kodėl nepasiėmus?”, “tik jūs daug turit, jūs dar pasiimsit”. Ir čia tiek su paaugliais, tiek su vaikais” (D).

Interviu, kuriame žalos neigimo technika buvo patvirtinta tik iš dalies, ją kompensavo žalos neigimo technika. Kita vetus, šios dvi technikos yra labai susijusios ir kartais persipina tarpusavyje: jei subjektas “nusipelno” būti auka, tai ir jam padarytą žalą delinkventas dažniausiai linkęs laikyti niekine. Respondentas E nurodė, jog žalos neigimo techniką delinkventų tarpe labiau išstumia aukos neigimo technika, tačiau ir gatvės delinkventų subkultūroje egzistuoja ne tik jėgos ir “kietumo” kultas, bet šalia to-

ir nerašyti garbės kodeksai, draudžiantys viktimizuoti tam tikras socialines grupes ar individus. Kaip tokio draudimo atsvara tampa savotiškas viktimizavimo skatinimas kitų socialinių grupių ar individų atžvilgiu:

“Na su tokiu dalyku nelabai realybėje yra tekę susidurti. Jeigu kalbant apie nusikaltėlių pasaulį tai jie taip neskirsto. Jie labiau skirsto į teisingus ir neteisingus žmones. Na pavyzdžiui, jeigu esi nevykelių tipo, tai iš tavęs atimti nėra blogai, nes esu kietesnis, galiu tave apvogti, pasisavinti mobilų ir tai nėra blogai, bet jeigu tu ką nors paimsi iš tėvų, tai tu būsi "žiurke", kas yra labai blogai” (E).

Žalos neigimas yra susijęs ne tik su akivaizdžios materialinės žalos, kai yra aiškus ir nukentėjusysis, ir santykinai nesunkiai pamatuojama žala padaryta žala, kaip kad sužalojimų ar vagysčių atvejais. Tačiau kitais atvejais žalos neigimas gali būti kur kas subtilesnis, tiksliau- specifinė ir pati žala, kai ją patiria ne tik “pašaliniai” žmonės, bet ir pats delinkventas, kaip kad narkotikų, alkoholio vartojimo ar pamokų nelankymo atvejais. Riba tarp to, kas yra “mano reikalas” ir kas yra “visuomenės reikalas” yra konsensuso išdava, todėl pasireikšti neutralizacijos technikai šiuo atveju sąlygos tampa itin palankios:

“Pas mus organizacijoje žmogui yra duodamas šansas- jis gali ateiti, metus ar du mokytis kažkokios profesijos, suorganizuojame praktiką ir galbūt tos praktikos vietoje žmogus net įsidarbina. Bet po to atsitinka, kad žmogus atsibunda ryte, blogas oras ir nusprendžia, kad tingi,neis. Antrą dieną galvoja, kad nenuėjau vakar- barsis- ir vėl neina. Trečią dieną vėl tas pats- gaunasi vengimas ir žmogus niekur nebeina. Tas žmogus nesupranta, kad jis sau daro žalą- jis nedaro praktikos, negaus darbo vietos, baigs mokslus, bet vėl eis į gatvę. Kartais žmogus to nesuvokia. Kitus dalykus- sužalojimus, vagystes- jie suvokia kaip žalingus, turi tą omeny, bet kartais subtilesnius dalykus, na pavyzdžiui, kad mano sprendimas gali būti man žalingas, jie nelabai suvokia. Vartojimas, priklausomybės, yra lygiai tas pats” (E).

Užfiksuota ir gana savita žalos neigimo technikos atmaina. Jei paprastai žalos neigimas suponuoja naudos, nors ir nedidelės, sau turėjimą, tai yra, bandoma paneigti žala yra daugiau ar mažiau lygi delinkvento gaunamai naudai: jei pavagiama 100 litų iš žmogaus, kuriam tie pinigai, delinkvento požiūriu, yra “smulkmena”, tai pats delinkventas, ekonominiais terminais kalbant, gauna 100 litų naudą. Interviu G

užfiksuotas žalos neigimo atvejis šio dėsnio visiškai neatitinka: žala padaroma, ir ji bandoma paneigti, tačiau užčiuopti delinkvento gaunamą naudą yra sunku. Tai labiau panašu į hedonistinį pasitenkinimo ieškojimą, darant žalą "kažkam", kai tas "kažkas", delinkvento manymu, yra sunkiai identifikuojamas arba išvis neegzistuoja. Užuolaidų, tapetų pjaustymas, bendro naudojimo, tačiau niekam asmeniškai nepriklausančių daiktų gadinimas delinkventui nesukelia jausmo, jog kažkas dėl to patiria žalą:

"Tai mes sakom, ir kiti vaikai „tai Simai, kaip tu čia dabar? Juk mes čia visi sėdim, tai kaip čia dabar atrodo? Kaip tu čia dabar? Dar padarysi, tai gausi į sprandą“, o jis „taigi čia ne mano“. Arba buvo toks šildytuvas elektrinis, vienas auklėtojas atėjo, žiūri, kad žaidimų kambary labai šalta, tai pasirodo, laidai nupjauti to šildytuvo. Nu tai prigriebė tą Simą, jis prisipažino, tai sako jam: „tai kodėl taip padarei? Taigi dabar visiems šalta čia bus sėdėt“, tai jisai sako „taigi sutvarkys elektrikas“ (G).

Apibendrinant galima pasakyti, jog žalos neigimo technika buvo mažiausiai pasitvirtinusi neutralizacijos technika. Tačiau tai nereiškia, jog delinkventai tokiu atveju apskritai nenaudoja jokios neutralizacijos technikos. Tiesiog šią techniką išstūmė kitų technikų, tokių kaip aukos neigimas, kuri yra labai susijusi su žalos neigimu, ir apeliavimas į aukštesnes vertybes.

Aukos neigimas

Aukos neigimas, trečioji iš penkių neutralizacijos teorijos technikų, pasitvirtino pilnai septyniuose iš aštuonių interviu, ir iš dalies- viename. Anot respondentės F, vaikų globos namų auklėtiniams aukos neigimo technika labiau būdinga, kai delinkventinis veiksmas atliekamas pačiuose globos namuose, o ne "išorėje", kur spręsti, ar žmogus "nusipelno" būti auka, ar ne, paprasčiausiai nėra nei laiko, nei socialinių ryšių-bešeimiai vaikai per daug atitrūkę nuo "išorinio" pasaulio, jis jiems, palyginti su globos namais, yra per daug skirtingas ir nepažįstamas:

"Ne, jie pripuola, kuo greičiau apšvarina ir pabėga. Aš tik visą laiką galvoju, kad nesuluošintų tų žmonių. Na čia vieną kartą žmogui atėmė laikrodį, pinigus ištraukė ir dar sumušė. Tai sakau, ar jūs turite sąžinės?" (F).

Tačiau tarpusavio konfliktuose vis dėlto tokia technika yra naudojama:

"Taip taip, taip būna. Sako, iš manęs pavogė, tai ir aš pavogiau. Prisimenu, kad vieni pavogė telefonų kortelių ir iš jų pavogė. Po to jie ten aiškinosi. Tai po to aiškinantis klausiu kodėl jis pavogė, o vaikas sako, kad pirmasis pats pavogęs turėjo, tai ir iš jo vogti galima" (F).

Aukos neigimo, kaip ir žalos neigimo technika dažnai būna susijusi su delinkvento įsivaizduojamu "teisingumu", tačiau šiuo atveju kaltumą arba nekaltumą nusprendžia ir bausmę "paskiria" ne teismas, o pats nepilnametis, vykdydamas savotišką socialinį teisingumą. Prie tokių veiksmų būtų galima priskirti "svetimų skolų" pasiėmimą:

„na, faktiškai būna tokių situacijų, kai jie įsitikinę, kad jie turi teisę paimti tą ar aną daiktą, nes kažkur ten, pavyzdžiui, tas pats žmogus, iš kurio ten paimta, yra padaręs nuostolį dar kitam. Vienu žodžiu, kaip svetimoms skoloms pasiėmimas, jie tada motyvuoja, kad „mes galim“, save pateisina, kad „jis pavogė iš mano draugo, užtat aš dabar iš jo paimsiu, nes jis skolingas mano draugui“, na, būna tokių atvejų..“ (A).

"Nu žinokit, pavyzdžiui, kojines, vienas išsiplauna, gauna gal kokias naujesnes, o va kitas, kur neplauna, būna, kad iš to tvarkingesnio paima. Tai tas tada gali koki rankšluostį iš jo paimti už tai, kad jis paėmė tas kojines. Nu būna čia tarp vaikų" (G).

Taigi aukos neigimo technika yra stipriai paremta iš pirmo žvilgsnio kilnia socialinio-ekonominio teisingumo idėja, tačiau tik tais atvejais, kai auka nukentėjusi materialiai. Muštynių, patyčių atvejais ši idėja yra iškeičiama į ne tokius kilnius pasiteisinimus, kaip kad pritapimas prie draugijos, kuri sutartinai "važiuoja" ant vieno ar kelių autsaiderių. Autsaiderio paniekinimas, ypač grupės akivaizdoje- kova už būvį, išlikimo ir savo statuso toje grupėje užtvirtinimas ir įrodymas, jog esi toks, kaip visi:

"Yra pavyzdžiui, keletas vaikų, kurie, taip žargoniškai tariant, "varo". Tai yra viena mergaitė, kuri, jeigu ateina, tai būtinai bus išvadinta visokiais žodžiais. Ir tas eina per visus beveik, ir labai daug reikia dirbti vien dėl to, kad jie jos bent jau viešai neįžeidintų. Tai čia yra buvę tokių situacijų, kad išvadino visaip arba apspjovė, tai teko kalbėtis su ja ir tuo vaikinuku, tai jisai: "nu ir ką?", ir net nežiūri į akis, "nu apspjoviau, o ką?", žiūri į mane, į ją, ir "tu pati prisiprašei", ir jis į akis tai sako. Dar ta mergaitė irgi kažką bando grubiai atsakyti, bet jis vistiek..nu praeina koks pusvalandis pokalbio ir net tokio spaudimo, pavyzdžiui "kaip tu jaustumais" ir į sąžinę apeliavimų, nu visokių, ir jisai sako "nu gerai gerai, aš atsiprašau", o paklausus

mergaitės, ar ji priima tą atsiprašymą, nu tai taip, priimu, bet žiūrint toliau, tai atrodo, kad čia toli gražu” (D).

“Čia vienas pastoviai būdavo užkabinėjamas dėl to, kad jo batai smirda: “jis mane nervina, nes smirda, todėl, kai jis eina pro mane, aš jam spiriu”” (D).

“Na taip, gatvės kultūroje yra įsitikinimas, kad jeigu tu esi stiprus tai tavęs taip neapgaus, tu sugebėsi psichologiškai apsiginti ir visi žinos, kad prie šito geriau neiti, bet tas, kurį pavyko apgauti tai, pagal jų kultūrą, jis pats prašosi, kad jį toliau mulkintų” (E).

“Nu tai būna tokių situacijų, ir ne tik globos namuose, man atrodo, ir kitur, nes vaikai gi nemėgsta tų, kurie skundžia. Ir jei ten paskundžia ar auklėtojai, ar mokytojai, kaip vaikai sako „tu esi „stukačka“ ir gausi į nosį“. Net ir mokyklose būna tokių dalykų, o pas mus gal mažiau, nes jie, kad ir vagia, bet nelabai skundžia” (G).

Aukos neigimas, paremtas netolerancija kitokios išvaizdos ar kitaip besielgiantiems vaikams, buvo užfiksuotas ir kituose interviu. Išsiskyrimas kuo nors , fizinėmis ar psichinėmis savybėmis, iš grupės paauglių tarpe sulaukia padidinto dėmesio ir savotiško spaudimo, kurį priversti atlaikyti “kitokie”:

“Yra tokie dalykai. Yra dėl, pavyzdžiui, yra nemėgiami vaikai dėl jų elgesio. Kad jie kažkaip jautriai reaguoja, yra ne tokie, kaip visi. Tada būna tokie užgauliojimai, ir ne tik žodiniai, bet, pavyzdžiui..” (C).

“...arba psichas.

...ar kitaip apsirengęs. Taip, kažkas, kas skiriasi nuo tavęs“ (B).

Galima netgi situacija, kai nusižengėlis pats jaučiasi auka, taip bandydamas paneigti konvencionalių požiūrių tikrąją auką. Tokiu atveju yra išplečiamos ribos, kuriose gali veikti pats delinkventas, ir susiaurinamos ribos, kuriose “leidžiama” veikti aukai:

„Net atsiprašyti kitiems yra sunku. Sako, o ką aš padariau blogo, jūs mane sunervavot, kodėl aš turiu atsiprašyti“ (H).

Aukos neigimo technika, kaip ir atsakomybės neigimo, apima daugybę galimų variacijų: juk pats delinkventas "nusprendžia", kas gali būti auka, o kas ne. Tai iš dalies ir lemia platų šios technikos naudojimą ryšiui su teisės normomis neutralizuoti.

Kaltintojų kaltinimas

Ketvirtoji neutralizacijos technika iš dalies pasitvirtino trijuose interviu, likusiuose penkiuose- pilnai. Kaltintojų kaltinimas- gana išmani technika, kai nepilnametis stebi ir fiksuoja pačių suaugusiųjų daromus pažeidimus, ir vėliau juos panaudoja savo daromiems nusižengimams pateisinti, todėl galima daryti prielaidą, kad ji ir naudojama yra labiau “pažengusių” ir/arba vyresnių delinkventų tarpe. Respondentė C tokią prielaidą patvirtino, negalėdama įvardinti tokios technikos pasitaikymo atvejų jaunesniųjų vaikų tarpe, tačiau vis dėlto prisiminusi ją iš savo asmeninės, su darbu nesusijusios patirties su vyresnio amžiaus vaikais:

„Nu aš galiu tik įsivaizduoti, kaip vaikai sako..

Ne. iš tikrųjų, pavyzdžiui, nors pas mane yra ir dukra 14 metų, bet kad ji mane kaltintų, nu aš neįsivaizduoju. Nu gal pavyzdžiui, dėl laiko.. kai yra laiko apribojimas, kai tu išeini ir sakai „va, aš grįšiu namo 12 valandą“, bet aš negrįžtu, ir aš nepaskambinu ir neperspėju, o grįžtu, pavyzdžiui 15 valandą. Tada, aišku, kad aš iš vaiko noriu to pačio- kad jei ji pasakė, kad grįš 12 valandą, tai aš ir laukiu, kad ji grįžtų 12 valandą, ir jei jinai negrįžta, aš pykstu, kodėl ji vėluoja ir kodėl neperspėja, tai tada yra tas bumerangas, kad ji sako „o kaip tu pati darai?“ (C).

Kai kurios respondentės iš savo asmeninės praktikos negalėjo pateikti situacijų, kuriose pasireikšdavo tokia technika, bet vis dėlto neatmetė galimybės, jog tokios situacijos yra įmanomos:

„Na, paprastai jau būna peržengtos tos ribos, kai mes kišamės, ypač jeigu tai buvo muštinės, ir jie visi pripažįsta, matyt, viduj, kad taip negalima buvo elgtis, ir tokių pretenzijų mes iš jų pusės nesulaukiam“ (A).

„Taip, „jeigu suaugęs, tai kodėl aš negaliu?“ Na, bet čia reti atvejai, bet taip yra buvę ne kartą“ (A).

“Beveik visada jie visi nekalti. Aš Kauno pataisos namuose kiek kartų buvau, ir kada mes bendraujam, ir aš klausiu „už ką?“, oi sako, aš nekaltas. Nei vienas nesakė, kad jisai kaltas ir nubaustas už kažką tai. Dėl draugo, jie ten iki galo neištyrė ar dar ten, bet visada jisai nekaltas. Retas atvejis, kai pripažįsta, kad jie kalti” (B).

Tai galima paaiškinti prielaida, jog policijos pareigūnai vis dėlto yra jėgos struktūrų

atstovai, su kuriais jaunieji delinkventai labai nenoriai kontaktuoja (Vileikienė, Gečėnienė: 1998), be to, patekimas į policijos įstaigą delinkventų tarpe jau savaime suponuoja, jog kaltė, bent jau pareigūnų akyse, yra, ir policijos pareigūnai- ne tie žmonės, prieš kuriuos nepilnametis siekia išlikti “švarus”. Todėl šios technikos tik dalinis pasitvirtinimas laikytinas veikia silpno kontakto su pareigūnais išdava, o ne pačios technikos silpnumu. Tai patvirtina kituose interviu užfiksuoti atvejai, kai į panašias situacijas, kur nepilnametis nusižengėlis patenka į teisėsaugos institucijas, žiūrима ne pareigūno, bet artimesnio delinkventui žmogaus akimis:

“Ai, man čia liepė policija prisipažint, čia man kalte „pripaišė“. Žinot, kol lauki teismo, tai ten sėdi su jais, kalbiesi, klausi, kaip ten kas, kodėl. Tai jie: „taigi žinot, kokie dabar policininkai? Jie nusiveda tenai ir liepia prisipažint, jei neprisipažinsi, tai grasina ten” (G).

Be abejo, tokie delinkvento metami kaltinimai teisėsaugos pareigūnų atžvilgiu nėra nekvestionuojami. Šiame darbe ir nesiekama iširti teisėsaugos ir delinkventų santykių. Greičiau teisėsaugos pareigūnai, palyginus su artimesniais žmonėmis- tėvais ar vaikų namų auklėtojomis, yra pernelyg profesionalūs, kad bandymai išsisukti tiesioginėje akistatoje su jais nepilnamečiui pasiteisintų:

“Taip taip.. ir jisai paskui ten, kai reikėjo aiškintis, jis buvo susipažinęs su ta medžiaga, nu ir aš buvau susipažinus, tai jis, žinot, bando parodymus keist. Tai, pavyzdžiui, prokuroras tai pasako: „nu ir ką tu čia dabar pakeisi tuos savo parodymus? Taigi užfiksuota viskas yra, peržiūrėta, ką tu čia „pudrini smegenis“, taigi viskas aišku čia“. Aha, tai paskui jau nuleidžia galvelę ir jau galvoja „aaa, jau čia viskas, kitaip nebus“ (G).

Kituose interviu užfiksuotos kaltintojų kaltinimo technikos variavo nuo abstrakčių kaltinimų, kai nepilnametis apeliuoja į tai, jog ir jį drausminantis suaugusysis paprasčiausiai klysta, kažkada buvo paauglys ir elgėsi panašiai arba tebesielgia, ypač alkoholio vartojimo arba kitų žalingų įpročių pasireiškimo atvejais. Amžiaus skirtumas ir nepilnamečio statusas pačiam delinkventui neatrodo įpareigojantis laikytis tam tikrų taisyklių:

“o tik jau nesakykit, kad jūs niekada negeriat” (D).

„Na paimkim, kad ir alkoholio vartojimą. Jeigu aš kalbu apie jo žalą iškart kyla

klausimas adresuotas man: "O tu ką, pats negerai per šventes?" ir tada tenka atsakyti, kad taip, per šventes aš irgi išgeriu- tai natūralu, visuomenėje yra vartojamas alkoholis. Ir žinoma tas žmogus bando pasukti taip, kad visi vartoja ir aš vartuju ir na ir kas, kad man šešiolika" (E).

"Su suaugusiais tai dažnai būna tokia situacija: jie pasako vaikui, kad, jei tu būsi susirinkęs tiek ir tiek minusų ar praleidęs tiek ir tiek pamokų, tai negalėsi ten, pavyzdžiui, važiuoti į ekskursiją. Čia kaip nuobauda. Ir tada prieš ekskursiją tam vaikui pasakoma, kad "tu surinkai tiek ir tiek minusų, tai tau važiuoti šį kartą neišeina", tai tada ir būna tokia dviejų dienų pykčio serija: "tu tada nepažymėjai", "tu nepasakei", "aš nežinojau", nu yra daug tokių, kad kalti visi, bet tiktai ne aš: "tu ne taip vertini, kaip turėtumei"" (D)

"Taip, būna tokių atvejų. Bet man asmeniškai nėra taip buvę, nes aš stengiuosi su jais normaliai bendrauti. Bet yra buvę, kad auklėtojas neteisingai baro kurį vaiką, tada jie labai reaguoja į tai" (H)

iki konkrečių kaltinimų, kai delinkventas būna užfiksavęs realius pažeidimų atvejus ir juos naudoja kaip stiprų kontrargumentą jam metamiems kaltinimams. Ir kartais tokia technika gali būti iš tiesų veiksminga, nes tiems, kurie yra atsakingi už taisyklių laikymąsi, yra keliami kur kas didesni reikalavimai:

"Nu bet vienas vaikas man pasakė. Žinot, atėjo pavaduotoja aiškintis, kodėl vienas iš jų neišėjo į mokyklą, o tas ir sako jai: „tai kas jūs tokia? Pavaduotoja? Gailestingoji sesuo? Jūs esat vagilka, vagilka.. taigi žiūrėkit, kiek jūs iš valgyklos išsinešate visko, prisidedate į mašiną“. Aš jam sakau „nu vaikelį, taigi ar tu matei?“. Jis sako „auklėtoja, neužstokit, jeigu aš būčiau nematęs, tai nesakyčiau“. O jie viską mato, pasirodo..” (G).

„Taip taip, šitai tikrai pasitaiko. Man pačiai nėra buvę, bet vyrai kartais papasakoja. Kartą sako vaikas auklėtojui: "O ką jūs nevogėt? Irgi kokį benzimą gal įsipylėt...". Pasako, kad toks ir toks ten vyresnio amžiaus irgi taip elgėsi. Man tai nepasako, bet vyrams- pasitaiko“ (H).

Iš interviu analizės aiškėja, jog kaltintojų kaltinimo technika labiausiai yra būdinga specifinėse socialinėse sąlygose esantiems nepilnamečiams- bešeimiams vaikų globos namų auklėtiniams. Ši technika kompensuoja žalos neigimo techniką, kuri pastarųjų

delinkventų yra naudojama palyginti retai. Kartu tai reiškia, jog vaikų globos namų auklėtiniai dėl šios išmanios technikos naudojimo yra artimesni pozityvistinei delinkventų subkultūrai nei kitose įstaigose esantys nusižengti linkę nepilnamečiai.

Apeliavimas į aukštesnes vertybes

Kaip ir atsakomybės neigimas, apeliavimas į aukštesnes vertybes kaip neutralizacijos technika buvo patvirtinta visuose interviu. Tai galima paaiškinti dviem aspektais. Pirmas, jog ši technika yra plačiai vartojama delinkventų tarpe ryšiams su visuomenės normomis neutralizuoti/susilpninti. Tačiau kai kuriuose interviu (su vaikų globos namų auklėtojais) buvo užfiksuoti labai silpni delinkventų ryšiai su konvencionaliąja kultūra, todėl antra šios technikos plataus naudojimo priežastis yra šios technikos platumas ir “aukštesnės vertybės” neapibrėžtumas. Todėl ši sąvoka vartojama labai reliatyviai: nuo paties delinkvento priklauso, kas jam yra “aukštesnė vertybė”: ižeisto draugo gynimas, pereinant į puolimą, papuošalų ar kosmetinių priemonių, norint jas padovanoti merginai, vagystė ar tiesiog drabužių vagystė dėl to, kad apsirengus norima atrodyti tokiais, kaip visi, ar net pakankamai pagrįstas apeliavimas į socialinį teisngumą:

„apginti ižeistą draugą, tai jie čia pateisina, kad „aš čia, va, apgyniau“, nesvarbu, kad pats padarė nusikaltimą,- smūgių sudavimas yra nusikaltimas, o, tarkime, ižūlus kabinėjimasis yra chuliganizmas administracine tvarka, jie šito nesuvokia, kad jie, gindami draugą nuo žodžių, patys padaro faktiškai nusikaltimą“ (A).

“Romantiški tikslai, jie būna, kai jie vagia kokį nors papuošalą merginai, arba va čia prieš kovo 8-ąją taip būna arba prieš Kalėdas, jau čia nebūtinai turi būti nepilnamečiai,- ir suaugę puola vogti dovanas, pavyzdžiui, vyrai kremus, ir tikrai matosi, kad tai bus skirta dovanai. Arba kažkokiam tai vakarėliui, pavyzdžiui, maisto produktų, skirtų surengti kažkokiai tai šventei” (A).

“būna ten, pavyzdžiui, kad ir kokius drabužius ten padžiautus iš balkono paima: „nu ir ką? Apsirengėm. O kokius čia mums duoda? Argi tokius galima nešioti? O čia geri.“ jiems aiškini, bet jiems nedaėina” (G).

“Tai aišku kalbam. Bet vat vienas yra pasakęs, kad toks gyvenimas, kaip kitaip

gyventi, gi šiais laikais kitaip negyvena. Klausia kodėl vieni milijonieriai, o kiti visai beturčiai? Aš ir neturiu jiems kaip atsakyti. Vienąsyk vaikas pasakojo, kaip kažkas per naktį tapo milijonieriumi, tai klausia kaip taip gali būti” (F).

Aukštesnėmis vertybėmis vaikų tarpe neabejotinai laikytina ir pritaipimas prie grupės, savo socialinio statuso joje išsaugojimas arba pakėlimas, net jei to kaina ir būtų įstatymo pažeidimas. Draugų neišdavimas ir nebendradarbiavimas su norinčiais jiems padėti teisėsaugos pareigūnais ar socialiniais darbuotojais taip pat priskirtinas prie tokių vertybių:

“Buvo kartą, kad jie suplanavo čia vagystę. Ten viršuje vieni ėjo vogti, o kiti apačioje žiūrėjo, kad niekas neateitų, tai kai mes juos pričiupom, tai buvo pora vaikų, kurie..nu patys nebūtų sugebėję įsijungti, bet, kadangi jiems pasiūlė ir pasakė, kad “kitaip tu būsi “lūzeris” arba mes pasakysim, ką tu padarei”, nes ten vienas buvo kažką prisidirbęs. Tai jie ir sutiko.” (D).

“Čia ir vėl susiduriame su subkultūra- yra tas momentas. Na pavyzdžiui mūsų taisyklė yra, kad patalpose, teritorijoje nėra vartojama ir kelis kartus buvo, kad pažeidimas buvo įvykdytas ir mes sužinojome, na kad ir sargė pasako, kad tarkim Jonas pirkto tris bambalius alaus ir dar pasikvietė Onutę ir Marytę. Na ir žinoma Andriukas ir Marytė nepasakys, kad taip buvo ir kad Petriukas viską suorganizavo- to niekada nebus. Pas juos yra taisyklė neskusti, nes pas juos bendradarbiauti su socialiniu darbuotoju, kol dar juo nepasitiki, yra labai blogai ir Petriuku pasitikėti yra geriau, nes galbūt jis gatvėj matytas ar vienoje muštinėse dalyvauta- savas, o gerutis socialinis darbuotojas tai yra niekas.” (E)

Subkultūros narių brolybė ir solidarumas neabejotinai laikytinas aukštesne vertybe, į kurią gali apeliuoti nusižengėlis. Tačiau ne visada lengva suprasti, kur yra tikras, o kur priverstinis solidarumas, kur pasiaukojimas, o kur pasinaudojimas, juolab kad subkultūros narių hierarchiniai santykiai nėra viešiniai:

“Na o pabėgę jie arba valkatauja, arba ubagauja, eina į kavines, prašo žmonių pinigų, o po to neša vyresniesiems duoklę, pavyzdžiui yra pasakyta, kad šiandien jis turi parnešti trisdešimt litų. Bet jie stengiasi tai užslaptinti, kad mes nesužinotume apie tai kas vyksta, bet kartais kai prispaudi mažiuką, imi klausinėti, tai kur tuos pinigus padėjai, tai jau jie pasako, kad atidaviau tokiam ir tokiam” (F).

Apeliavimas į aukštesnes vertybes- gana paradoksali neutralizacijos technika, nes "aukštesnes vertybes" nusistato patys delinkventai. Be abejo, jos yra įtakotos ir konvencinės kultūros vertybių, tačiau ta įtaka nėra vienoda: vaikų dienos centrų lankytojams yra artimesnės konvencinės vertybės, tuo tarpu vaikų globos namų auklėtiniams jos nėra tokios artimos ir kartais gali net oponuoti konvencinėms vertybėms.

Mišrios neutralizacijos technikos

Empirinio tyrimo tikslas buvo ne tik iliustruoti D. Matza'os neutralizacijos teoriją, tai yra, identifikuoti penkias jo išskirtas neutralizacijos technikas, bet ir identifikuoti neutralizacijos technikas apskritai, nebūtinai sutampančias su neutralizacijos teorijoje paminėtomis. Analizuojant surinktus duomenis, identifikuotos kai kurios technikos, kurias sunku sutapatinti su kuria nors viena iš D. Matza'os paminėtų. Tačiau jos nėra ir naujos, tiesiog turi dviejų ar daugiau technikų bruožų, tai yra mišrios, arba tarpinės technikos. Iš tarpinių technikų buvo aptikta technika, turinti ir aukos neigimo, ir atsakomybės neigimo technikų požymių. Tai interviu B paminėtas atvejis, kai nepilnametis ima elgtis delinkventiškai protestuodamas prieš vienokį ar kitokį tėvų elgesį. Kadangi už nepilnametį atsako jo tėvai, tai būtų galima tapatinti su atsakomybės neigimu, tačiau delinkventinis veiksmas yra atliekamas ne dėl kokių nors asmeninių poreikių patenkinimo, o kaip kerštas to "nusipelnusiems" tėvams, taigi čia susipina atsakomybės ir aukos (tėvų) neigimo technikos. Šiuo atveju tarp nepilnamečio ir jo tėvų atsiranda trečioji pusė, kuri gali nukentėti visiškai atsitiktinai, tarkime, vagystės atveju, ir tada tampa nebeaišku, kas yra delinkventinio veiksmo auka: realiai nukentėjusysis nuo vagystės ar tėvai, kuriems yra "adresuotas" delinkventinis veiksmas:

"O yra tokių, pavyzdžiui patėvis, ir jį pradedą vaikas, pavyzdžiui boikotuot, nenori priimti patėvio savo gyvenime, ir prasideda konfliktai, prasideda tada jau nenormalus elgesys, mokyklos nelankomumas, vagystės, narkotikai ir panašiai. Pas mane tokių yra nemažai. Protestas prieš motinos ten draugą, pavyzdžiui" (B).

Mišri technika, turinti atsakomybės neigimo ir apeliavimo į aukštesnes vertybes technikų požymių, aptikta ir interviu C. Pasiteisinimas, kad "aš augu, ir man reikia viską išbandyti" yra ne tik atsakomybės neigimas, bet kartu ir apeliavimas į aukštesnes

vertybes:

“o mergaitė sako „aš rūkiau, nes man pridedė””, “aš augu, ir man reikia viską išbandyti”, “bet ji nejaučia ką nors negero padariusi: „aš norėjau pabandyt“, “dėl rūkymo, tai aš nemanau, kad ta mergaitė galvojo, kad ji pažeidžia kažką tai. Tai buvo savo smalsumo patenkinimas” (C).

Vyriškumas, kaip jį supranta delinkventai- neabejotina vertybė, kurią ginti turi kiekvienas delinkventas, nepaisant to, jog grėsmė vyriškumui gali būti suprantama kiek iškreiptai: nusileidimas ir kompromiso ieškojimas, skirtingai nei konvencinėje kultūroje (juk visuomenei egzistuoti ir socialinei santvarkai palaikyti yra būtinas tam tikras konsensusas) laikomas paniekos vertu silpnumo požymiu. Ir čia susipina tiek aukos, tiek žalos visuomeninei tvarkai (juk santykiai aiškinamasi visuotinai nepriimtais būdais, naudojant smurtą) neigimas:

“Čia gatvės stilius, kad jeigu mane užkabino aš negaliu nusileisti, nes bus nelygistoriu atgal atsikirsti ir tada kyla muštynės ir tai atrodo normalu- mes pasimušim ir išsiaiškinsim vyriškai..” (E).

Mišrios neutralizacijos technikos ir jų naudojimas parodo, jog D. Matza'os įvardintosios technikos vis dėlto yra idealieji modeliai. Realybėje jos pasireiškia įvairiomis atmainomis, o taip pat gali ir persipinti tarpusavyje, sudarydamos mišrias technikas.

Delinkventas: tarp laisvo pasirinkimo ir determinizmo

Skirtumas tarp D. Matza'os nupiešto ir pozityvistinio delinkvento paveikslo yra tai, jog dreifo teorijoje, skirtingai nei pozityvistinėse, jaunasis nusižengėlis vis dėlto turi vidinį pasirinkimą- nusižengti arba išlikti ištikimam visuomenės ir teisės normoms. Neutralizacijos technikos, tiksliau- jų stiprumas lemia tai, koks bus tas pasirinkimas. Vadinasi, nesant pasirinkimo, neutralizacijos teorija tampa beprasmė: juk nereikia neutralizuoti ryšio su normomis, jeigu tos normos nėra pripažįstamos, tai yra ir to ryšio paprasčiausiai nėra. Tokiu atveju tenka kalbėti ne apie dreifuojantį, ne D. Matza'os įvardintos *delinkvencijos* subkultūros nusižengėlį, bet apie pozityvistų teigtos

delinkventų subkultūros nusižengėlių. Kaip jau minėjau, D. Matza, nors ir stipriai sukritikavęs pozityvistinį delinkvento paveikslą, visiškai jo neatmetė, kaip iki galo neatmetė ir klasikinės kriminologijos idėjų. Empirinio tyrimo metu gautuose duomenyse buvo aptikta klasikinės kriminologijos teigto laisvo ir racionalaus pasirinkimo pažeisti įstatymą požymių, taip pat išryškėjo kai kurie pozityvistiniai delinkvento paveikslo kontūrai. Kai kurių situacijų ir delinkventinių poelgių negalima paaiškinti kitaip, kaip tik remiantis pozityvistinės kriminologijos teorijomis, ypač E. Sutherland'o socialinio išmokymo teorija. Ne visi jaunieji delinkventai, kai kurių respondentų nuomone, apskritai turi ryšį su konvencine kultūra ir jos normomis arba turi tik minimalų ryšį:

“Žinot, mano manymu, jie apskritai nesupranta, kad jie pažeidė kažką, čia jų gyvenimo būdas, jie kitaip nemoka. Kodėl mes čia.. va, kaip mes sakom, mes čia bandome atstatyti tai, ko šeimoje vaikui trūko. Kada jie ateina pas mus, jau būna daug prarasta, ir jie ateina pas mus, ir mes turim jau tada koreguoti požiūrį ir taip toliau..jie ne visada supranta, kad tai, ką padaro, yra negerai. Jiems tai yra normalu, čia jų gyvenimo būdas, o ne koks nors didelis kriminalas” (B).

“Vienas atėjęs man net pasakė, kad jis taip ir darys- ir vogs, ir plėš. Sako čia bus kaip profesija, duoda pavyzdžius apie išvažiavusius į užsienį lietuvius, kurie jų manymu mašinas tik vagia, varo į Lietuvą, turi krūvas pinigų - šitaip jie mąsto. Jie nieko nebijo- pasakai, kad uždarys į kalėjimą, o jiems tas pats, jiems nusišpjauti, nieko nereiškia. Vienam štai yra išpėjimas, o po dar vieno byla jau pateks į teismą, o jis sako, kad jam kas, kad jau ten yra buvęs- kai kurie po devyniolika, aštuoniolika kartų. Jie tai pasakoja kaip nuotyki. Kartais pasiėmu keturis, penkis ir vežuosi į kapines, į Pažaislį, tai pasiklausius kaip jie šnekasi tarpusavyje, baisu darosi, pavyzdžiui važiuoji pro kokį objektą, o jie pasakojasi, kad ten tą ir tą padarė. Jie lyg kokia patirtim dalinasi, nesupranta, kad tai yra blogai” (F).

“Ne, jie nejaučia. Jie viską žino- ir kodeksus, ir straipsnius, ir kokia atsakomybė laukia, o jiems vienodai, jie nereaguoja. Aš sakau, na jūs pažiūrėkite, o jiems nieko tai nereiškia, sako- ten visai neblogai. Na aš klausiu kokia prasme neblogai, prašau papasakoti dienotvarkę- tai sako ryte šeštą keliamės, pavalgom, ką liepia padarome, o nuo pietų mes laisvi- ką norime, tą darome. Čia Kauno nepilnamečių kolonijoje” (F).

“Pas juos nėra vidinio stop, nors ir negalima to daryti, nėra ribų- o kaip jas įskiepyti-

nežinau, čia tik šeimoj augdamas vaikas gali tai gauti. Kiekvienas vaikas augdamas turi raidos etapus- iki tokių metų tas vystosi, iki tokių- tas. O jiems to lyg ir nėra. Pavyzdžiui ateini praveisti kokį renginį, pasiruoši, turi ir vaizdinės medžiagos, o jiems nieko nereikia” (F).

Kriminologijos klasikų teigta laisvos valios doktrina, kai žmogus pats apsisprendžia, pažeisti įstatymą ar ne, pasveria galimą nusikalstamo veiksmo naudą ir priešingai- nenaudą, kurią suteikia bausmė, tik sąlyginai gali paaiškinti kai kurių delinkventų nusizengimus. Sąlyginai todėl, kad tie delinkventai- subkultūros pozityvistine prasme atstovai: viena vertus, jie renkasi pažeisti įstatymą, žinodami galimas sankcijas, kita vertus, dėl subkultūrinių vertybių suvokimo tos sankcijos nėra suvokiamos kaip bausmė konvencine prasme. Vis dėlto tokia bausmė, kaip laisvės atėmimas net ir delinkventų subkultūros atstovų tarpe nėra laikoma niekine. Kita vertus, tokia bausmė ir nevertinama taip radikaliai, kaip konvencinės visuomenės atstovų- delinkventui laisvės atėmimas kartais gali būti suvokiama net ne kaip atgrasinimo priemonė, o tiesiog dėsningas gyvenimo etapas. Delinkventų subkultūros atstovas puikiai žino galimas sankcijas už nusizengiamą elgesį, tačiau ne visada net ir stengiasi jų išvengti, o kai sankcijos ima veikti kaip atgrasinimo priemonė, jas galima dar racionaliau “apeiti” pasinaudojant subkultūros viduje nusistovėjusiais hierarchiniais santykiais. Vis dėlto, kaip jau minėjau, kalbėti apie laisvą pasirinkimą galima tik labai sąlyginai- delinkventas renkasi lyg ir laisvai, tačiau aplinka, kurioje jis socializuotas, yra subkultūrinė:

“Dar vienas vaikas jau kelis kartus sumokėjo stambias sumas- 400LT, 200LT, tai aš sakau, tu pagalvok, tokiem nereikalingiem dalykam pinigėlius švaistai, o jis ir sako: "Na ir kas, kad tuos 200LT sumokėjau, o jūs žinot kiek aš ten privogiau? Aš ne uz 200LT pavogiau, gal už tūkstantį". Tiesiai šviesiai taip ir sako” (F).

“Žino jie visus straipsnius puikiausiai, viską jie žino. Bet jie žino ir už kiek galima bausti ir už ką negalima bausti, už kiek gali lygtinai nuteisti, už kiek gali paleisti. Jie apsiskaite yra puikiausiai. O dabar dar tą, kad iki 14 metų yra nebaudžiami. Tai ir siunčia tuos mažesnius daryti nusikaltimų. Turime čia tokių jaunesnių, kurie nuolatos bėga tų didesniųjų pasiūsti. Vyresni privengia, nes jie jau yra teisti ne vieną kartą. Ir lygtinai paleisti, ir grįžę iš Technikos gatvės yra” (H).

“O pas mus Artūras ir Marius jau kontroliuoja situaciją- dauguma jau dabar

nesulaukia, kad greičiau jie išeitų. Žinoma atsiras kiti. Vat mano vienas vaikas visus išrikiavęs kaip reikalas, bet iš jo jau anie, vyresni, reikalauja. Ir aišku, kad kai šitie vyresnieji išeis, tai jau tas vaikas užims anujų pozicijas. Čia kaip kolonijoje” (F).

Kita vertus, teigiant subkultūros priešišumą ar skirtingumą nuo konvencinės kultūros, reikia atsižvelgti ne tik į subkultūroje vyraujančias vertybes ir elgesio normas, bet ir į tas pačias normas, vyraujančias konvencinėje kultūroje, kad būtų galima palyginti. Šio tyrimo metu nebuvo siekta išsiaiškinti, kiek skiriasi subkultūros ir konvencinės kultūros delinkventų normos, tačiau kai kurios paminėtos detalės liudija, jog delinkventų subkultūros ir konvencinės kultūros atotrūkis gali būti ne toks jau didelis, kaip kad galima pamanyti iš pirmo žvilgsnio:

“Ir pastebint jų bendravimą- vien keiksmazodžiai. Net ir mergaitės taip bendrauja. Nors iš kitos pusės tai vieną rytą važiuoju mikriuku, žiūriu abiturientai, o koks žargonas, kokia kalba. Tai tada pagalvoju, ką norėti iš mūsiškių” (F).

Tačiau negalima kategoriškai teigti, jog griežtoje subkultūrinėje aplinkoje visi nepilnamečiai be išimties tampa “užkietėjusiais” delinkventais arba ima pripažinti subkultūrinės normas, nepaisant to, jog jų vis dėlto laikosi:

“Žinot, jisai žiūri, jaučiu, kad akyse ašaros..ir žinot, man atrodo, kad jį įtraukė kitas, kuris dabar jau turi „pareiti“ už vagystes, jis buvo iš tų blogų vaikų, kuris, man atrodo, įtraukė Mantą” (G).

Analizuojant interviu pastebėti klasikinės ir pozityvistinės kriminologijos mokyklų nupieštų delinkvento paveikslų kontūrai nepaneigia D. Matza'os neutralizacijos teorijos. Priešingai, tai tik patvirtina, jog ši teorija buvo sukurta apjungiant dviejų priešingų kriminologijos mokyklų- klasikinės ir pozityvistinės- idėjas. Pozityvistinis arba klasikinis nusižengėlio vaizdinys išskildavo tik ekstremaliose sąlygose, pavyzdžiui vaikų globos namuose. Dauguma atvejų vis dėlto buvo fiksuojamas dreifuojantis tarp nusižengimo ir normų laikymosi delinkventas, ir neutralizacijos teorija pasirodė labiausiai tinkama paaiškinti jo apsisprendimą.

Apibendrinimas

Buvo iliustruotos visos D. Matza'os ir G. Sykes'o įvardintos neutralizacijos technikos,

tik skirtinguose tyrimo laukuose (skirtingose įstaigose gyvenančių ar besilankančių delinkventų) technikos pasireiškė nevienodai (žr. lentelė nr.1). Atsakomybės neigimo ir apeliavimo į aukštesnes vertybes technikos- labiausiai naudojamos jaunųjų tyrimo lauke esančių nusižengėlių. Toliau pagal naudojimo dažnumą ir intensyvumą seka aukos neigimo ir kaltintojų kaltinimo technika, ir galop- mažiausiai pasitvirtinusi žalos neigimo technika.

Neutralizacijos technikų pasiskirstymas atskiruose interviu pavaizduotas lentelėje nr.1 žemiau (“+” reiškia, jog neutralizacijos technika yra naudojama delinkventų tarpe, “+ -” reiškia, jog neutralizacijos technika naudojama iš dalies, t.y. vienose situacijose respondentai patvirtino ją kaip galimą, kitose tvirtino, kad “realybėje taip nepasitaiko” ir pan. Atvejų, kad technika nebūtų naudojama, nebuvo):

lentelė nr.1 Neutralizacijos technikų pagal D. Matza iliustracija atskiruose interviu

	Atsakomybės neigimas	Žalos neigimas	Aukos neigimas	Kaltintojų kaltinimas	Apeliavimas į aukštesnes vertybes
Interviu A	+	+ -	+	+ -	+
Interviu B	+	+ -	+	+ -	+
Interviu C	+	+	+	+ -	+
Interviu D	+	+	+	+	+
Interviu E	+	+ -	+	+	+
Interviu F	+	+ -	+ -	+	+
Interviu G	+	+ -	+	+	+
Interviu H	+	+ -	+	+	+

Išvados

1. Delinkvencijos ir nusikaltimų priežasčių aiškinimas klasikinėje kriminologijoje

nebuvo mokslinis, nes pagrindiniu faktoriumi, lemiančiu žmogaus nusikalstamą arba nenusikalstamą elgesį, klasikais įvardino laisvą valią.

2. Pozityvistinė kriminologija, siekdama mokslinio statuso, per didelį dėmesį skyrė delinkventinį elgesį lemiantiems socialiniams ir biologiniams faktoriams, ignoruodama tą faktą, jog žmogus vis dėlto yra santykinai laisva, mąstanti ir todėl galinti rinktis tarp taisyklių laikymosi ir jų laužymo, būtybė.
3. D. Matza'os delinkvencijos subkultūros teorija- tai iš naujo performuluoti pozityvistinės kriminologijos postulatai, papildyti pagrindine klasikinės kriminologijos idėja- laisva žmogaus valia, performuluodamas ją į galimybę pasirinkti. Šių dviejų stovyklų apjungimas leido iš naujo pažvelgti į delinkventą ir delinkventinį elgesį, atsižvelgiant tiek į socialinius faktorius, tiek ir į galimybę pasirinkti.
4. Delinkventas D. Matza'os delinkvencijos subkultūros teorijoje- tai nepilnametis, dreifuojantis tarp teisės ir konvencinės visuomenės normų laužymo ir jų laikymosi. Jis dažniausiai niekuo nesiskiria nuo įstatymo besilaikančio nepilnamečio, išskyrus tai, jog kartais pažeidžia teisės ir visuomenės normas. Jis pripažįsta ir dažniausiai laikosi konvencinės visuomenės ir teisės normų, tačiau kartais neutralizuoja ryšį su jomis ir tampa laisvas nusižengti.
5. Nepilnametis nusižengėlis ryšiui su konvencine kultūra ir teisės normoms susilpninti arba laikinai nutraukti naudoja neutralizacijos technikas: atsakomybės neigimą, žalos neigimą, aukos neigimą, kaltintojų kaltinimą ir apeliavimą į aukštesnes vertybes. Šios neutralizacijos technikos- tai iš baudžiamosios teisės „pasiskolintos“, tik gerokai išplėstos ir modifikuotos atsakomybę švelninančios arba šalinančios aplinkybės.
6. Neutralizacijos technikos identifikuotos visuose aštuoneriuose interviu. Jos skiriasi ne tik savo pobūdžiu, bet ir naudojimo dažnumu delinkventų tarpe, tai yra, vienos yra „populiarsnės“ už kitas. Taip pat šios technikos persipina ir gali būti mišrios bei kompensuoti viena kitą. Labiausiai pasitvirtinusios, tai yra, dažniausiai naudojamos technikos- atsakomybės neigimas ir apeliavimas į aukštesnes vertybes.
7. Pagal technikų būdingumą skirtingose socialinėse situacijose esantiems

delinkventams, remiantis tyrimo rezultatais, būtų galima daryti tokias išvadas: vaikų globos namuose augantiems nepilnamečiams labiausiai būdingos kaltintojų kaltinimo ir apeliavimo į aukštesnes vertybes technikos. Tai būtų galima sieti su tuo, jog šie nepilnamečiai yra labiau artimi delinkventų subkultūrai nei vaikų dienos centrus lankantys nepilnamečiai bei daliniu delinkventų subkultūros priešišku konvencinei kultūrai ir delinkventų tam tikru “teisiniu išmanumu”, atsirandančiu dėl dažno teisės normų laužymo ir kontaktų su teisėsauga. Tuo tarpu delinkvencijos subkultūrai labiausiai būdinga buvo atsakomybės neigimo technika. Tai galima paaiškinti šių delinkventų stipresnėmis sąsajomis su konvencine kultūra ir jos normomis.

Naudotos literatūros sąrašas:

1. Becker, H. *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The free press, 1991, 1963.
2. Cesare Beccaria *Apie nusikaltimus ir bausmes*, 1992.
3. Cohen, Albert *Delinquent Boys*, Glencoe, III: Free Press, 1955.
4. Dobryninas, A. *Kriminalinės justicijos diskursai ir praktika*. Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998. Vilnius: Garnelis, 2000, p.74-119.
5. Downes, David; Rock, Paul *Understanding Deviance: a Guide to the Sociology of Crime and Rule Breaking*, Oxford University Press, 1998.
6. Drakšienė, A., Drakšas, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė: vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas, 2007.
7. Foucault, M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
8. Glueck, Sheldon; Glueck, Eleanor *Unraveling Juvenile Delinquency*, New York, The Commonwealth Fund, 1950.
9. **Garfinkel, Alan** 1981. *Forms of explanation: rethinking the questions in social theory*. New Haven, Conn: Yale University Press, iš John Gerring *Social science methodology* 2004 Boston.
10. Hirschi, Travis *Causes of Delinquency*, New Brunswick and London, 2002.
11. Justickis, V. *Kriminologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

12. Matza, David *Nusižengiamumo srovėje*, ALK/VAGA 2004.
13. Matza, David, Sykes, Gresham *Techniques of Neutralization* 1957 iš <http://www.hewett.norfolk.sch.uk>
14. Merton, Robert *Socialinė struktūra ir anomija*, Sociologija: mintis ir veiksmai, 1997m. nr.1.
15. Park, Robert *The City as a Social Laboratory*, 1968 iš Vileikienė, Eglė *Nepilnamečių kriminalinės justicijos Lietuvoje sociologinė analizė*, daktaro disertacija, Vilnius, 2006.
16. Show, Clifford, McKay, Henry *Juvenile Delinquency in Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press, 1942, iš www.crimetheories.com
17. Sutherland, H. Edwin; Cressey, R. Donald; Luckenbill, F. David, *Principles of Criminology*, New York, 1992.
18. Švedas, *Gintaras Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995- 2004 metais* // Teisė. Mokslo darbai, 2005, nr.56, p.64-91.
19. Vileikienė, E., Gečėnienė, S. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius, 1998 // Dobryninas, A. *Kriminalinės justicijos diskursai ir praktika*. Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998. Vilnius: Garnelis, 2000, p.74-119.
20. Waegel B.W., *Delinquency and juvenile control. A sociological perspective*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1989.